سەرهەڵدان و پەرەپێدانی سیاسەتی گشتی:

دیاردەی سیاسی درێژکراوەیەکی سروشتی پێکدەهێنێت کە پەیوەستە بە ژیانی مرۆڤایەتی و کۆمەڵگاکانەوە، بەو پێیەی ئەم دیاردەیە لە سەرەتای بوونی مرۆڤەوە دەستی پێکردووە، و لەگەڵ گەشەکردنی ژیانی و تێوەگلانی لە کۆمەڵگاکاندا بە تێپەڕبوونی کات پەرەی سەندووە، ئەم هەوڵە تەقلیدییە بە هۆی گرنگیدانێکی سنووردار بۆ ئەو سیاسەتانەی کە حکومەتەکان بەرهەمی دەهێنن و ئاماژەدان بەو هێزانەی کە بەشدارن لە بلوریکردنی سیاسەتەکان و کاریگەرییان لەسەر کۆمەڵگاکان، بە چارەسەرکردنی بنیاتنانی دامەزراوەیی و گرنگیدان بە پاساوەکانی فەلسەفی بۆ حکومەت و لێکۆلینەوەی رێکخستنە پێکهاتەییەکانی وەک، فیدراڵیزم، جیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان، سەرچاوە یاساییەکان، دەسەڵات و ئەرکەکانی پێکهاتە فەرمییەکان، و ئەوەی پەیوەندی بە پەرلەمان و سەرۆک و دادگاکان و پەیوەندییەکانی حکومەت و کاری سێ دەسەڵاتە فەرمییەکانەوە جا چ (یاسادانان، جێبەجێکردن، دادوەری) بێت، و بەمجۆرە ئەم هەوڵە تەقلیدییانە تەنیا لە خودی سیاسەتدا سنووردار بوون، بۆیە بە شێوەیەکی ڕووکەش و وەسفکەری مانەوە، و نە قوڵبوونەوە یان قوڵبوونەوەیان لە دامەزراوە و کەرتە حکومییەکان بە شێوەیەکی شیکاری، نە بەنیازی تێگەیشتن و شیکردنەوەی ڕەفتاری سیاسی نەبوون، کردارەکان، یان پرۆسەی هاوپێچ و سروشتیەکانی داڕشتنی سیاسەت، کەمتەرخەم بوو لە ڕێکخستنی ئەو پەیوەندی و پەیوەندییە گرنگانەی کە لە نێوان دامەزراوەکاندا هەبوون و دەرئەنجامی هەموو ئەمانەش ئەوە بوو کە ناوەڕۆکی سیاسەتە گشتیەکان دووخرایەوە لە لێکۆڵینەوە و گفتوگۆ، و ئەوەش هەوڵی وەسفکەر بۆ ئەوان بە ناڕوونی و ڕووکەش مابووەوە.

ماوةی نيَوان دوو جةنطى جيهانى شايةتى طةشةسةندنَيكى قؤناغى طرنط بوو لة ضةمكى سياسةتى طشتيدا بة هؤى بلاَوبوونةوةى بةرهةمةكانى قوتابخانةى رِةفتارى و سةرهةَلدانى ئاراِستةى رِةفتارى زانستى مؤدَيرن. كة سةرةتا سةرةنجى خؤى خستة سةر ئةو رِةفتارانةى كة ثةيوةستن بة كردةوةكانى حكومةت و شيكردنةوةكانيان و لَيكؤلينةوة لة رِيسا دةروونى و كؤمةلاَيةتيةكانى هةَلسوكةوتى تاكةكان و طروثةكان و لَيكؤلينةوة لة ديارِيكةرانى دةنطدان لة هةَلبذاردن و ضالاَكية سياسيةكانى تر. كارةكانى طروث و ثارتة سياسيةكان و دابةشكاريية جؤراوجؤرةكان و رِةفتارة ناكؤكةكانى نَيوان دةسةلاَتةكانى ياسادانان و جيَبةجَيكردن و دادوةرى ئةم رِيَبازة ثشت بة ميكانيزمَيكى رِوون بةستووة بؤ باسكردنى ثرؤسةى سياسةتى طشتى، هؤكار و دةرئةنجامةكانى ضاَلاكيةكانى حكومةت رِونبكةنةوة و سةرنج خستنة سةر وةسفَيكى رِوون دةربارةى ناوةرؤكى سياسةتى طشتى، ئةويش لة رَيطةى شيكردنةوةى كاريطةريي هيَزة سياسي و ئابورى و كؤمةلاَيةتيةكان و هةروةها هةلَسةنطاندنى ئةنجامة ضاوةرِوان كراو و ضاوةرِواننةكراوةكانى سياسەتە گشتیەکان لەسەر کۆمەڵگا.

گرنگیدان بە بابەتی سیاسەتی گشتی لە دوای جەنگی جیهانی دووەم زیاتر بوو، کاتێک گرنگی بە چەمکی سیاسەتی گشتی و چۆنیەتی داڕشتنی و تێڕوانین بۆ ئامانج و ناوەرۆک و شێوازی جێبەجێکردنی، لە چوارچێوەیەکی شیکاریدا، بەپێی ئەولەویەتەکان درا و توانا بەردەستەکان، بە هۆی پەرەسەندنی دەنگەکان کە داوای پێویستی دەستێوەردانی دەوڵەت دەکەن وەک بزوێنەری چالاکی ئابوری، و ئاوەدانکردنەوەی ئابوری نیشتمانی، و ئاڕاستەکردنی سەرچاوە ئابورییەکان بۆ دابینکردنی پێداویستیەکانی هەموو هاوڵاتیان، و بەمەبەستی جێگیرکردنی، زیادکردنی گەشەکردن لە خزمەتگوزارییە پێویستەکان و پێویستی دابینکردن و

بەدەستهێنانیان، وەک پەروەردە، تەندروستی، گواستنەوە، دروستکردنی پرد، دابینکردنی هەڵی کار، رێکخستنی بازرگانی، دامەزراندنی پیشەسازی، بە نیشتمانکردنی پرۆژەو بەرهەمەکان، شتی تر کە سنووری کەرتی تایبەت و توانای خزمەتگوزارییەکانی، و لەبەرامبەردا داوا دەکات دەوڵەت پێشخستنی دامەزراوە حکومییەکانی بەمەبەستی ئەنجامدانی ئەم کارە و ئەنجامدانی لە چوارچێوەی سیاسەتی گشتیدا سەربەخۆیی لە حوکمڕانی بیانی، و هەوڵەکانیان بۆ دەستپێکردنی بنیاتنانی ئابوری و گەشەپێدانیان و باشترکردنی بارودۆخی خراپتریان، لە ڕێگەی سەرپەرشتیکردنی بۆ پەرەپێدان و جێبەجێکردنی زۆرێک لە سیاسەتە گشتیە گشتگیرەکان لە کۆمەڵگادا. ئەمانە ئەو هۆکارانەن کە وایکردووە سیاسەتی گشتی لە ژیانی کۆمەڵایەتی وەکو تەرکیزی چالاکانەی توێژینەوە و لێکۆڵینەوە و ڕەوتەکانی زانستە سیاسییەکان.

یەکێک لە دەرئەنجامەکانی هەوڵی فیکریی پەنجاکانی سەدەی بیستەم سەرهەڵدان و دەرکەوتنی دەستەواژەی (زانستی سیاسەتی گشتی) بوو بە سروشتی فیکریی و ئەزموونی خۆیەوە، کە لە سایەی هەوڵە فیکرییەکانی ئابوریناسی سیاسی (هارۆلد لاسوێل)، کە لە ڕێگەی کتێبەکەیەوە بە ناونیشانی (سیاسەت: کێ چی بەدەستدەهێنێت؟ کەی و چۆن؟) بنەمایەکە بۆ پرۆسەکانی ئاڵوگۆر و دابەشکردنی بەها و سوودەکانی بەشدار لە داڕشتنی سیاسەتی گشتی و جێبەجێکردنی کارەکانیان.

لەناو ئەم گۆڕانکارییەدا کە لاسوێل پێشنیازی کرد، چەمکی سیاسەتی گشتی و ئەوەی پەیوەندی بە پرۆسەی شیکردنەوە هەیە، تا ڕادەیەکی دیاریکراو و بە ڕوونی پەیوەست بوو بە زانستی سیاسی و بە تایبەتی بەو شتانەی کە پەیوەندییان بە سیستەمی حکومەتەوە هەیە لە ئەمریکا، ئەم چەمکەش هەروا بوو پەیوەندی بە سەرهەڵدانی (قوتابخانەی ڕەفتار)ەوە هەیە لە سەرەتای ساڵانی شەستەکاندا، کاتێک ئارەزووی لێکۆڵینەوە لە ڕێبازی (شیکاری سیستەمەکان) زیادی کرد، کە لە ڕۆشنایی تەنها لەسەر دەوڵەتەوە گۆڕا بۆ ڕووناکردنەوە لەسەر ئەو ڕەهەندە فرەییانەی کە پێکدەهێنن لە ئەنجامی ئەم گۆڕانکارییەدا گروپ و هێزە کۆمەڵایەتیەکان بوونە پایەی لێکۆلینەوە و بەرژەوەندی و شیکاری و چەمکی ڕەفتاریش بوو بە هێما. کۆنترۆڵکردنی لێکۆڵینەوە لە زانستی سیاسی، و قوتابخانەی ڕەفتار توانی لە ڕێگەی ئەم چەمکانەی کە وەک میتۆدۆلۆژیا وەریگرتبوو، وەک: ڕەفتار، گروپ، پرۆسە، سیستەم و هتد، لە ڕێگەی دینامیزم و توانا شیکارییەکان لە توێژینەوەکانی پەیوەست بە کاروباری سیاسەتی گشتی، کە ئەمەش بۆ دۆزینەوەی چەمک و میکانیزمی شیکاری گونجاوە بۆ لێکۆڵینەوە لەو دیاردە و پرس و کێشانەی کە دەخرێتە بەردەم کۆمەڵگا، لێکۆڵینەوە لە مافە سیاسییەکان بووەتە لێکۆڵینەوەیەک کە پەیوەندی بە ڕەفتاری هەڵبژاردنەکانەوە هەیە، و چەمکەکانی بەرژەوەندییەکان گۆڕدران و لە چوارچێوەی چەمکی گروپی بەرژەوەندخوازەکان، و هەموارکردنەوە یان گۆڕینی یاساکە بووەتە ناوی پرۆسەی دادوەری، و ئەوەی پەیوەندی بە دەوڵەتەوە هەیە پێی دەووترێت (هاتنە ژوورەوە و دەرئەنجامەکانی سیستەمی سیاسی)، و هەموو ئەمانە پێویستیان بە دۆزینەوەی ڕێگەی گونجاو بوو لە ئامرازەکانی توێژینەوەی زانستیدا بۆ بابەتەکان و شیکارییەکان لە سیاسەتی گشتیدا، بۆیە پشت بە لایەنە چەندایەتییەکان بەسترا لە کاتی پێوانەکردنی ڕای گشتی، لە کاتی ئەنجامدانی ڕاپرسی، چالاککردنی پرسیارنامەکە و ئەنجامدانی تاقیکردنەوە لە ژێر ڕۆشنایی شێوازە ئامارییە دروستەکاندا.

دواتر زۆر لێکۆڵینەوە و لێکۆلینەوە تایبەتمەندەکان لە سیاسەتە گشتیەکان بە دوای خۆیدا هێنا و لێکۆڵینەوە پەیوەندیدارەکان دەرکەوتن کە پەیوەندییان بە چەمکی (کایەی گشتی) ەوە هەبوو، کە چالاکی و کارلێکەکانی

سیستەمی ئینپوت لەخۆ دەگرێت، کە لەلایەن (لایەنە سیاسیەکان، گروپە بەرژەوەندیخوازەکان، ڕای گشتی، ڕەفتاری کۆمەڵایەتی)، لەگەڵ سیستەمی ئاوت پوت کە بە (چالاکییەکان، بڕیارەکان، ڕێساکانی دەزگا ناوخۆیی و نیشتمانی و نێودەوڵەتیەکان) نوێنەرایەتی دەکرێت.

هەروەها لێکۆلینەوەکان دەرکەوتوون کە پەیوەندییان بە پرسە سیاسیەکانەوە هەیە، کە تایبەتن بە پرسەکانی ژیانی مرۆڤ و کۆمەڵایەتی، وەک ئاوی خواردنەوە، بەکارهێنانی ووزە، پاراستنی ژینگە، ئاسایش و سەلامەتی، تەندروستی، پەروەردە، چارەسەرکردنی هەژاری، و مافی کەمینەکان، وەک بەشێک لەو بابەتانەی پێوە هەیە لەگەڵ سیاسەتی گشتی. بە گشتی زانایانی سیاسی ئەمڕۆ بەرژەوەندییەکانیان گۆڕیوە بۆ لێکۆلینەوە لە پرسەکانی سیاسەتی گشتی و چەندین لێکۆلینەوەش لە ڕێگەی ئەمەوە سەریان هەڵداوە. گرنگیدان بە دامەزراوە سیاسییەکان و ڕەفتاری سیاسی و کاریگەرییە کولتوری و کۆمەڵایەتی و کەسییەکان لەسەر سیاسەت، هەروەها گرنگیدان بە پێکهاتە و پراکتیکی دامو دەزگا حکومیەکان و رۆلی دامو دەزگا و دامەزراوە سیاسییە ناحکومیەکان. هاوڵاتیبوون و تاکەکان، لە دروستکردنی سیاسەتی گشتیدا، جگە لەوەی باس لە سیاسەتی گشتی بەراوردکاری دەکەن، و لە ئێستادا بابەتی تایبەت لە زانکۆکانی رۆژئاوا هەیە کە وەک تەوەرێکی سەربەخۆ دەخوێندرێتەوە کە پەیوەندییان بە زانستی سیاسییەوە هەیە.

نموونەی ئەم سیاسەتە □شتیانە ئەمانەی خوارەوەن:

وەك بینیمان هەر بەشێك لە ژیانی مرۆڤ بە شێوەیەك پەیوەستە بە بڕیارەكانی دەوڵەت یان دامەزراوە گشتیە نادەوڵەتیەكان، كە بوار گەلی سیاسەتی گشتی پێكدێنن. هەر بۆیە دەتوانین دەیان بواری جیاجیای سیاسەتی گشتی بژمێرین كە بەشێوەیەكی درشت و هەندێكیش لە قاڵبی ووردا دەردەكەون. لە نێوان ئەم بوارە گرینگانە دەتوانین پێنج تەوەری گەورەی سیاسەت دانان ناو ببەین، یەكەمین تەوەر كە زۆرتر خۆی دەنوێنێ سیاسەتی فێركاریە. كەسێك لە قوتابخانە و زانكۆ دەچێتە ناو پرۆسەی خوێندن، تواناكانی كارا دەبن. بۆیە لەناو نووسینەكانی سیاسەتی گشتی، سیاسەتەكانی فێركاری بەردەوام جێگای بایەخی تایبەتین. فێركاری كاریگەر و بەردەست بە كلیلی ئەم بوارە هەژمار دەكرێن. دووەمین تەوەری گرینگی سیاسەتی گشتی، تەوەری سیاسەتی تەندروستیە. ساغی جەستەیی و ڕەوانی مرۆڤ مەرجی چالاكیە بەرهەمدارەكانی مرۆڤە لە ژیانی كۆمەڵایەتیدا. سیاسەتی دانانی تەندروستی لە بەشی جەستەیی، ڕەوانی و دەروونی بە دوای پاراستن یا گەڕانەوەی تەندروستیە بۆ مرۆڤ.

سیاسەتی تاوان سێیەمین تەوەری گرینگی مەیدانی سیاسەتی گشتیە. تاوان وەك دیاردەیەكی كۆمەڵایەتی كە هیچ كۆمەڵگایەك ناتوانێت لێی هەڵبێت، بە خاڵی سەرەكی ئەم تەوەرە ناوزەند دەكرێت. سیاسەتی دانانی تاوان بە دوای دانانی كۆمەڵە سیاسەتێكە تاكو بتوانێت ڕێژەی تاوان كەم بكاتەوە بۆ ئەوەی مرۆڤ بتوانێ بە ئارامی بژیت. پاڵپشتی سەرەكی ئەم تەوەرەی سیاسەتی گشتی تیۆرەكانی تاوانناسی و لێكۆڵینەوە و توێژینەوەكانی مەیدانی ئەم بابەتەن. پێشگرتن لە تاوان بە وشەی سەرەكی ئەم تەوەرە هەژماردەكرێت. چوارەمین تەوەری گرینگی سیاسەتی گشتی، تەوەری سیاسەتەكانی ژینگەیین كە لە دەیەكانی دواییدا گرینگی زیاتریان پێدراوە. بە جۆرێك كە دەزانین ئەم

هەسارەیەی تێیدا دەژین، تاکە هەسارەیە کە خاوەن تایبەتمەندی پێویست و لەباربێ بۆ ژیان و لەبەر ئەوەی لەم هەسارەیە زیاترمان نیە کەواتە پێویستە بۆ پاراستنی تێکۆشین. سیاسەتەکانی ژینگەیی بە دوای پاراستنی زەوی و سەرچاوەکان و کەم کردنەوەی هۆیەکانی پیس بوونن کە لەسەر دەستی مرۆڤ ڕوودەدەن. سیاسەتەکانی خۆشگوزەرانی پێنجەمین تەوەری گرینگی سیاسەتەکانی گشتین کە لە تەواوی وڵاتانی جیهان سەرنجی سیاسەت دانەرانی ڕاکێشاوە. سیاسەتەکانی خۆشگوزەرانی بە شێوەیەکی سادە بریتین لە هۆیەکانی ئاسانترکردنی ژیانی خەڵك لە ناو کۆمەڵگایەك. وشەی دابینی کۆمەڵایەتی وشەی سەرەکی و کارای ئەم تەوەرەیە.

ئێستا لە ماوەی ساڵانی نەوەدەکان و دواتریشدا، و هەنگاونان بۆ پێداویستیەکانی سەدەی بیست و یەک، گۆرانکاری لە رۆڵی دەوڵەتدا ڕوویداوە، و بەرزبوونەوەی ئاستی کارلێکردن لە نێوان دامەزراوە و رێکخراوەکانی کەرتی تایبەت و گشتیدا، جگە لە زیاد بوون و زیاد بوونی رۆڵی کۆمپانیا فرە نەتەوەییەکان و رێکخراوە نێودەڵەتیەکان، لە دارشتنی ئەولەویەتەکان بۆ سیاسەتە گشتیەکان و دیاریکردنی رێگاکانیان. ئەم رۆلە بە هۆی گۆڕانی چەمکی سەروەری و خێرابوونی دەستکەوتەکانی زانیاری و لە شۆرشی پەیوەندییەکاندا، کە یارمەتیدەرێکی سەرەکی بوو بۆ ئەم بلوربیوونە، کە توانای خێرای دەستێوەردان لە سیاسەتە گشتیە ناوخۆییەکانی بە رێکخراوە ناحکومییە نێودەوڵیتیەکان بەخشی وەک رێکخراوەکانی مافی مرۆڤ، پاشان کاریگەرییان لەسەر ناوەرۆکی ئەم سیاسەتە گشتیانە و هەموارکردنیان و یان گۆڕینی ئاراستەکانیان، نووسینی نوێ سەریان هەڵداوە کە تیشک دەخاتە سەر رۆڵی ئەکتەرە نوێیەکان لە سیاسەتە گشتیەکاندا، رۆڵی کۆمپانیا گەورەکان و رێکخراوەکانی مافی مرۆڤ بۆ کاریگەریکردن لەسەر هەندێ سیاسەتی گشتی، رۆڵی کەرتی بەناو سێیەم (رێکخراوە ناحکومیەکان) لە دارشتنی سیاسەتی گشتیدا.

هەموو ئەمانە بەشداربوون لە بلوربیوونی رەوتە مۆدێرنەکان، کە دەبینن سیاسەتە گشتیەکان جگە لە ئەنجامی تێکەڵاوی کارلێکی فەرمی و نا فەرمی لە نێوان ژمارەیەک کاریگەر وئەکتەر لە ئاستی ناوخۆیی و ناوەندیدا هیچی تر نین و سیاسەتە گشتیەکان لە ژێر رۆشنایی ئەمەدا وەک دەربڕینێکە بۆ ئیرادەی ئەوئەکتەر و کاریگەرانەی کە بە زۆری ئەندامن. لە تۆرێکی ئاساییدا کە ئەمرۆ بە (تۆری سیاسەت) ناسراوە.

هەرچییەک بێت سەبارەت بە پرۆسەی گەشەسەندنی رۆڵی سیاسەتی گشتی. و گرنگییە گەورەکەی لە ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوری کۆمەڵگاکاندا. پێدەچێت رۆڵی داهاتووی لەو قۆناغە گرنگتر بێت کە وڵاتان و حکومەتەکان پێیدا تێدەپەڕن، بە تایبەتی کە سەدەی بیست و یەکەم بە گەشەسەندنی خێرا و کێبرکێ گۆڕاوە ژینگەیی و سیاسی و فەلسەفی و زانستیەکان تایبەتمەندە، کە کاریگەرییان بەسەر رەوتە ئابورییەکاندا دەسەپێنن، کە لە بەرامبەردا رەنگدانەوەی گۆڕانکارییە پێکهاتەییەکان لە واقیعی رێکخستنی سیاسی کۆمەڵگاکاندا لەخۆ دەگرێت، سیاسەتی گشتی، لەهەر حاڵەتێکدا، دەبێت بەشداریی خۆی لە گۆڕانکارییەکانی سەردەم و رەوتە نوێیەکاندا بکات، لەژێر رۆشنایی جیهانگیری، تەکنەلۆژیای زانیاری، شەرەکاندا، ململانێکان، سیاسەتی بەرگری، پاراستن و چاکسازی، هەژاری، بێکاری، ئازادی بازرگانی، نرخی بازار، هەڵوەشاندنەوەی سیستەمەکان، و دوورکەوتنەوە لە میکانیزمە ئاساییەکانی پێکەوە ژیانی نێودەوڵەتی بەو ئامرازانەی کە ئاسایی نین.

چەمکەکانی سیاسەتی گشتی و پەرەپێدانیان لە ژێر رۆشنایی روانگە فکرییە مۆدێرنەکاندا:

زانایانی ئەیوەندیداری سیاسي و کارطێڕی طشتی و کۆمەڵناسان لە ڕێطەی ئاراستەکانیانەوە کە طرنطیان بەم بابەتەی ئێمە داوە هەوڵیانداوە ضەمکی سیاسەتی طشتی ببەستنەوە بە ثرس و بوارەکانی طشتی لە کۆمەڵطا جۆربەجۆرەکاندا، ئەمانە بە ثێویستی و داواکاری و کێشە و طرفتەکان دەنوێنن، هەرضەندە جیاوازی بۆضوون هەیە لەسەر ئەو بنەمایەی کە لەسەری بەردەوام دەبن، لەکاتی باسکردنی ثێطە یان ثێناسەکانی سیاسەتی طشتی و هەورەها بۆضوون و جیاوازیان لەسەر ثێناسەکە: ئەو بوارە طشتیەی کە

فەیلەسوفی ئەمریکی جان دیوي کە: ضالاَکیەکان طشتی دەبن، کاتێك ئەنجامێك بەرهەم دێنن و کە لە مەودای تاکەکان و طروثەکان کە ڕاستەوخۆ ئەیوەندیيان ثێوە هەیە. ئەمەش جەخت لە هێزی ئەو ئەیوەندییەی نێ ◌َوان دیاردەکان دەکاتەوە کە لە کۆمەڵطە ڕوودەدەن و کاراکتەری ئێکەوە بەستی و ئالَوطۆری کاریطەریان ثێبەخشیون لە دیوی فەزاکەیانەوە و بنبڕکردنیان تا ئەو ڕادەیەی کە دیاردەکانی تر بە شێوەی ئۆرطانیك و بابەتیانە هاوبەشیان هەبێت. ئێمە لێرەدا هەوڵ دەدەین ضەند ثێناسەیەکی جۆراجۆر بۆ ضەمکی سیاسەتی طشتی ثێشکەش بکەین، بەثێی مەنتیقەکەی کە طوزارشت لە ئاراستەی نووسەران و داکۆکیکارانی دەکات، بۆ دڵنیابوون لە ثوختەی ثێویست لەم بوارەدا:

1 - سیاسەتی طشتی لە ڕوانطەی ثراکتیزەکردنی هێزەوە:

ئەوەی نوێنەرایەتی هێز دەکات، واتە ئەو توانایەی کە مرۆظ دەبێت لە ڕێطەیەوە کاریطەری لەسەر تاکەکان و طروث و بڕیار و ڕەوتی شتەکان دابنێت، بە جۆرێك کە ئەو لە کەسانی تر جیادەکاتەوە، لە ئەنجامی هەبوونی سەرضاوەیەکی دیاریکراوی دەسەڵات وەك: زۆرکردن، ثارە، ثێطە، ئەزمون، کەسایەتی. هارۆلد لاسوێل سیاسەتی طشتی ثێناسە کرد بەوەی: کێ خاوەنی ضیە؟ و کەی؟ و ضۆن؟ لە ڕێطەی ئەو ضالاکیانەی ئەیوەندی بە دابەشکردنی سەرضاوە و دەستکەوت و بەها و بەرذەوەندی ماددی و مەعنەوی و هاوبەشیکردنی ئەرك و باری کۆمەڵایەتی، ثیادەکردنی دەسەلاَت یان کاریطەری نێوان ئەندامانی کۆمەڵطا لەلایەن ئەو کەسانەی کە سەرضاوەی هێز بەدەستدەهێنن. مارك لیندێنبەرك و بنیامین کرۆسبیش هەر لەسەر هەمان ثێشینەکە فراوان بوون کاتێك کە ئەوان سیاسەتی طشتیان ثێناسەکرد، لەبابەتی ثراطماتیکی کرداری بۆ ثرۆسەی بەخشین و وەرطرتن، سەرنجراکێشان و سەوداکردن، کە دەکرێت بە شێوازێکی تر ثێناسە بکەین بەوەی "ثرۆسەیەکی سیستەماتیکە بە خەسَلەتی دینامیکی و جوَلانەوە، بۆ ئالوطۆرکردن و سەوداکردن و دەربڕینە ئەوەی کە خاوەنی ضیە؟ کەی؟ و ضۆن؟ وەك ئەوەی کە دەوێت دەری دەخات؟ کێ خاوەنیەتی؟ وضۆن دەتوانم بەدەستی بهێنم؟

کەواتە ئەو ڕوانطەیە لە لایەن زۆرێ ◌َك لە بیرمەندان و زانایانی ئەیوەندیدارەوە ڕەخنەی لێ طیراوە کە باوەڕیان بەوە نیە دەسەڵات بە تەنیا دەتوانێت هەموو ئەو ئەیوەندی و کارلێك و ضالاکیانە ڕوون بکاتەوە کە لە خولطەی سیاسەتی لە ناو کۆمەڵطا ڕ◌ِ◌ِوودەدات. جطە لە ثێکەڵبوونی ناوەرۆکە سیاسی و ناسیاسیەکانی دەسەلاَت بەبێ جیاوازی لە نێوانیاندا و لەکاتی مامەڵەکردن لەطەڵ سیاسەتی طشتی و هەروەها ئەو ڕاستیەش کە دەسەڵات تاکە فاکتەر نیە کە کۆنترۆڵی ئەو ضالاَکی و کارلێکانە بکات کە طوزارشتن لە جەوهەری سیاسەتی طشتی.

2 - سیاسەتی طشتی لە ڕوانطەی شیکردنەوەی سیستەمەوە:

ضةمكى سيستةم، كؤى يةكةى ثَيكهاتووة لة كؤمةلَيَك بةشى لاوةكى يان سيستةمى لاوةكى، لة نيَوان خؤياندا سيستةميَكى ثةيوةندييةكان، لة ضوارضَيوةى ئةو كؤ يةكةيةدا دةنويَنيَت. ئةو ضةمكة جَيى بايةخ بوو بؤ دةيظيد ئيستؤن كة ثَيى وابوو سيستةم ئةو دياردانةية كةوا ثيَكةوة دةبنة هؤى ثَيكهيَنانى سيستةميَك، ئةو سيستةمةش بةشيَكة لة كؤى سيستةمى كؤمةلاَيةتى، بةلاَم بؤتة لقيَك لة سيستةمى كؤمةلاَيةتى بؤ مةبةستى تويَذينةوة و ليَكؤلينةوة، دةكريَت سنورى سيستةمى سياسي دياري بكريَت لة رَيطةى ضةند كرداريَكةوة كة رِاستةوخؤ يان نارِاستةوخؤ ثةيوةستن بة دروستكردنى برِيارة سةثيَندراوةكان. بؤية سياسةتى طشتى وةك دةرئةنجاميَك لة ذيانى كؤمةلَطا لة رِوانطةى كارلَيككردنى طونجاو لةطةلَ ذينطةى طشتيدا دةبينيَت كة دامةزراوة و دةزطا و رِةفتار و ثةيوةندى تَيدا دروست دةبيَت. بنةضةى ئةو دياردة سياسييةى كة سيستةمى سياسي مامةلَةى لةطةلَدا دةكات بةم شَيوةية ثيَناسةيان دةكات: دابةشكردنى بةهاكان (ثَيداويستة ماددى و مةعنةوييةكان) لة كؤمةلَطادا بة شَيوةيةكى هةميشةيي دةسةلاَتخوازانة. لة ريَطةى برِيار و ضالاَكية زؤرةمليَيةكان كةبةسةر ئةو بةهايانةدا دابةشكراون، لة ضوارضيَوةى بازنةيةكى تةواو كة مؤركَيكى دايناميكيانةى هةية بة تيَهاويشتةكان دةستثيَدةكات و بة دةرهاويشتةكان كؤتايي ديَت، لةطةلَ ثرؤسةى فيدباك كة تيَهاويشتة و دةرهاويشتةكان ثَيكةوة دةبةستيَتةوة:

أ- تيَهاويشتةكان: بريتين لةو فشار و كاريطةرييانةى كة سيستةمى سياسي رِووبةرِوويان دةبيَتةوة و ثالَى ثَيوة دةنَين بؤ ضالاَكى و جوولَة. ئةو تيَهاويشتانة لة ذينطة و ناو خودى سيستةمةكةشةوة هةلَدةقولَين، هةروةها لة ثالَ ئةو كاريطةرييانةى كة لة ذينطةى ناوخؤييةوة هةلَدةقولَين، ضةند كاريطةرييةكيش هةية كة لة ذينطةى دةرةوة دَين (طةمارؤى ئابورى، داطيركردنى سةربازى، يارمةتى... هتد) هةروةها ئيستؤن تيَهاويشتةكانى كردووة بة دوو بةشةوة: - داواكارييةكان: 1 رِةنطة داواكارى تايبةت بن يان طشتى لة بةرنامةيةكى سادةدا و لة رَيطةى طروثةكانى بةرذةوةندى و ثارتة سياسيةكان و سةركردةكانى رِاى طشتى و ميدياوة طوزارشتيان ليَدةكريَت. - ثشتيوانى: 2 بةردةوامى سيستةم ثشتدةبةستيَت بة زامنكردنى نزمترين ئاستى دلَبةندى و ثشتيوانى. ئةطةر ثشتيوانى بؤ نزمترين ئاست دابةزى، ئةوا سيستةمة دةكةويَتة مةترسييةوة.

ب- دةرهاويشتةكان: ئةمانة بريتين لة وةلاَمدانةوةى سيستةم بؤ داواكارية كردةييةكان يان ثيَشبينيكراوةكان.

ت- فيدباك: ئاماذةية بة ريَكةوتنى زانيارييةكان لة ذينطةوة بؤ سيستةمى سياسي دةربارةى ئةنجامى كردةوةكانى (واتة ئةو شويَنةوارانةى برِيار و سياسةتةكانى جيَيان هيَشتووة) بةم مانناية فيدباك لة ثرؤسةيةكى بةردةوامدا تيَهاويشتةكان دةبةستيَتةوة بة دةرهاويشتةكانةوة.

بەم میتۆدۆلۆژیایە، گابرێل ئەلمۆند پێی وایە کە سیاسەتی گشتی نوێنەرایەتی دەرئەنجامی پرۆسەیەکی سیستەماتیکی کارلێکی زانیارییەکان ناوەوە (داواکاری+پشتیوانی) لەگەڵ دەرهاوێشتەکان (تواناکان، بڕیارەکان، و سیاسەتەکان) دەکات، بە دەربڕینی ئەدای سیستەمی سیاسی بە توانای خۆی (ستراتیژی، ڕێکخراوەیی، دابەشکەر، هێمادار، وەڵامدەرەوە، نێودەوڵەتی) لە ڕێگای بڕیار و سیاسەتەکانی گیراوەوە.

هەروەها لە گۆشەیەکی تەکنیکی و ڕێکارەوە وەک دەربڕینی نیازێک دەبینێت کە لەلایەن دەسەڵاتی جێبەجێکردن و دەسەڵاتی یاسادانەوە دەردەچێت و پەسەند دەکرێت، و سەرچاوەکان دابین دەکات و هەروەها ئەو لایەنانەش دەستنیشان دەکات کە بەرپرسن لە جێبەجێکردن و گەیشتن بەو ئامانجانە.

هەروەها باربارا مەکلێنان لەگەڵ ئەم ڕەوتانە هاوڕایە، کە سیاسەتی گشتی بەم شێوەیە پێناسە دەکرێت : "چالاکییەکان و ڕێنماییەکان، کە لە ئەنجامی ئۆپەڕاسیۆنە حکومییەکانەوە سەرچاوە دەگرن، لە وەڵامی ئەو داواکارییانەی کە سیستەمی کۆمەڵایەتی ئاڕاستەی سیستەمی سیاسی دەکات".

ئەم ڕوانگەیە کە توانی ڕوانگەیەکی فراوان و هەمەلایەنە لە داینامیکی ژینگە و کارلێکی سیستەمەکانی بە کاریگەری هاوبەش لە نێوانیاندا دابین بکات، بە شێوەیەک کە بەشداربێت لە دامەزراندنی یەکەیەکی شیکاری بەیەکەوە گرێدراو، لەسەر بنەمای پرسەکانی کاروباری گشتی یان بەرژەوەندی گشتی، وەک پەیوەندییەکی ڕاستەقینە کە کارلێکی سیستەمەکان و وەڵامدانەوەی سیستەمی سیاسی بۆیان بەرجەستە دەکات.

هەرضەندە ئەم تێروانینە طرنطییەکی زۆری هەیە بۆ ئەوانەی کە لەکاتی مامەڵەکردن لەطەڵ تەوەرەکانی سیاسەتی طشتیدا بەریەککەوتنیان دەبێت، بەڵام ئەم ڕوانطەیەش هاوشێوەی ڕوانطەی تری ثێشوو ڕووبەڕووی کۆمەڵێك ڕەخنە و کەم و کوڕی بۆتەوە، لە ڕووی مامەڵەکردنی بەهاکانەوە بە شێوەیەکی ڕەها و بێ ئامادەدان بۆ ئەو لایەنانەی کە بە تایبەتی دەکەونە ضوارضێوەی سیاسەتی طشتی و دوورخستنی لایەنە نافەرمیەکان و هێزە کاریطەریەکانیان لەسەر بڕیاری سیاسەت، بە طشتیطیری و نەبوونی تەرکیزێکی تایبەت بە بەشەکانی سیستەمی سیاسي دیاربوو بە هۆی تەرکیزێکی طشتطیری لەسەر ذینطەی فراوان و بێئاطایي لە هەڵسوکەوتی تاکەکەسی ئەو کەسانەی کە رۆلیان هەیە لە خولی سیاسەتی طشتیدا و هەروەها دیارنەبوونی کاریطەری سیستەمەکانی تر. ضاالکی سیاسي و کارلێککردن هەیە کە ثرۆسەی دابەشکردن ناطرێتەوە کە دەبێت ڕەضاوی بکرێت و تێروانینی تێهاویشتەکان و دەرهاویشتەکان زیادەڕۆیی دەکات لەوەی کە حکومەت یان سیستەمی سیاسي وەڵامی داخوازییە کۆمەڵایەتیەکان دەداتەوە وسیاسەتی طشتی جطە لە وەرطێڕانی ڕاستەقینەی ئەو داواکاریانە هیضی تر نیە، لە کاتێکدا ڕەنطە ڕاستیەکە ئامادە بە ئۆثەراسیۆنێکی سەربازی بکات، سیستەمی سیاسي زۆربەی کات سیاسەتەکانی خۆی بەسەر کۆمەڵطەدا دەسەثێنێت، دوور لەوەی ئەو داواکاریانەی کە لە کۆمەڵطاوە دێن.

٣-- سیاسەتی طشتی لە ڕوانطەی حکومەتەوە:

حکومەت وەك دەسەڵاتێکی ئیادەکردنی سەروەری لە دەولەت بۆ ئاراستنی فەرمان و ڕێکخستنی مەسەلەکان لە ناوخۆ و دەرەوە، هەروەها بوون بە ئێکهاتەیەکی ڕێکخراوەیی، کە لە لایەن ئەو ئۆرطان و دەزطایانەوە نوێنەرایەتی دەکرێت کە ڕێسای یاسایي دادەنێن و جێبەجێی دەکەن. هەروەها وەك یەکێك لە ئەرکە سەرەکیەکانی حکومەت کە بریتیە لە نوێنەرایەتیکردنی ثرۆسەی بڕیاردان و سیاسەتی طشتی لە ناو دامو دەزطا حکومیەکان و ضۆنیەتی ئەیوەندی ضنێوان یاسادانان و جێبەجێکردن و دەسەڵاتی ضاودێری دەکات. سیاسەتی طشتی، دەکرێت وەك ثرۆسەیەك لە وەرطرتنی بڕیار و دارِشتنی سیاسەتی طشتی سەیر بکرێت بۆ ئاراستنی ئێکهاتەی ڕێکخراوەیي خۆی، و جێبەجێکردنی کارەکانی لە ثێناو ئاراستنی سیستەم و ئاسایشی

کؤمةلَطا جا ض لةسةر ئاستى ناوخؤ بيَت ياخود دةرةوة. ليَرةدا هةولَدةدةين تيشك بخةينة سةر ئةو ثيَناسانةى كة نويَنةرايةتى ئةو تيَروانينة دةكةن:

هيَنرى تؤنى سياسةتى طشتى بةم شيَوازة ثيَناسة دةكات كة " بريتية لة كؤمةلة ئامرازيَك كة حكومةت لة رَيطةيةوة ثشتى ثيَدةبةستيَت، بؤ ئةوةى طؤرانكارييةكى دياريكراو لة نَيو سيستةمى كؤمةلايةتى دةوَلةتدا دروست ببيَت". دى كؤسيؤلاس سياسةتى طشتى بة " ئةو برِيار و ثلانانةوة كة لةلايةن دام و دةزطا حكوميةكانةوة ثيَناسة دةكات، بؤ ئةوةى ثرسة طشتيةكانى كؤمةلَطاى لة رَيطايةوة ثيَ ضارةسةر بكات" لةبةر رؤشنايي ئةم طؤراوانة و ئاسيميلكردنيان سياسةت لة بنةرِةتدا وةك: زانستى ديراسةتكردنى حكومةت و ديراسةتكردنى ثراكتيزةكردنى سياسةت و ديراسةتكردنى دامةزراوة سياسيةكان و هةروةها رِةفتارى سياسي ثيَناسة كراوة.

تؤماس داي ضةندين ثيَناسةى سةبارةت بةم بابةتة خستؤتة روو، بؤ ئةوةى خؤى ئاشنا بكات بة داتاكانى ضالاَكى حكومةت: - "ئةوة هةلَبذاردنى حكومةتة بؤ ئةوةى ضى بكةن و ضى نةكةن لة بوارَيكى دياريكراودا". - "رِوونكردنةوةى ئةوةى كة بيرؤكةكانى حكومةت ضية". - "ثرؤسةيةك بؤ كؤنترؤَلكردنى ناكؤكى نيَوان كؤمةَلطا و ئةندامانى رَيكخراوةكة". - "ثرؤسةيةكة كة كؤنترؤلَى رِةفتار و بيرؤكراسى رَيكخستن و دابةشكردنى قازانجةكان و كؤكراوةى باج و هتد دةكات".

کەواتە لە دەرئەنجامدا دەتوانین بڵێین کە سیاسەتی گشتی کۆمەڵێک هەوڵ و تێکۆشان پلانی حکومەتێکی دیاریکراوە بۆ چارەسەرکردنی کێشەیەکی دیاریکراو لە ژینگەیەکی دیاریکراو. بەڵام زۆر جاریش کۆمەڵێک لایەنی تر بەشداری دەکەن لە دارشتنی سیاسەتی گشتیدا کە مەرج نیە ئەم لایەنانە سیفەتێکی گشتی و فەرمیان هەبێت ئەمەش لەبەر ئەوەی ئەو کەسانە، واتە یاسادانەرەکان یاخود کادیرە باڵاکانی دەوڵەت، بەڵام ئەم کاریگەرییە لە سنورێکی دیاریکراودایە هەر هەڵسوکەوتێکی دیاریکراو یان هەڕەمەکی نابێتە سیاسەتی گشتی بەهەمان شێوەی ئەو سیاسەتە گشتیانەی حکومەت دەریدەکات بۆی هەیە هەندێک جار کاریگەری نەرێنیان هەبێت، مەرج نیە هەموو جار سیاسەتە گشتیەکان کاریگەرییەکی ئەرێنیان هەبێت.

لە ئەنجامدا سیاسەتی گشتی ئەو ئامانجانە دەگرێتەوە کە ئاراستە دەکرێن بەمەبەستی بەدیهێنانی ئامانجێکی دیاریکراو، بەڵام هەڵسوکەوتی لە خۆرایی و هەڕەمەکی بەرپرسەکان ناچێتە چوارچێوەی سیاسەتی گشتی.

لەهەمان کاتدا مەرج نیە گشت ئەو هەوڵانەی لە لایەن حکومەتەوە دەدرێن جێگای ڕەزامەندی متمانەی گشت خەڵک بێت.

ڕەگەزە پێکهێنەرەکانی سیاسەتی گشتی

سیاسەتی گشتی پێکدێت لە کۆمەڵێک پەیوەندی دینامیکی کە لە نێوان یەکەکانی سیستەمی سیاسیدا هەیە لە رێگای کۆمەڵێک ڕەگەزەوە، کۆی ئەو ڕەگەزانەی کە باسیان دەکەین بەشێکی تۆکمەی سیاسەتی گشتی پێکدەهێنن کە بە هەموویانەوە دەتوانن بوارەکانی سیاسەتی گشتی ڕوونتر بکەنەوە.

1 - داواکارییە سیاسییەکانPolitical Demands

هەموو ئەو پێشنیازو داواکارییانە دەگرێتەوە کە ئاڕاستەی حکومەت دەکرێن جا ئەم ئاڕاستە کردنە لەلایەن حکومەتەوە بێت یان دەزگا ئیدارییەکان بێت یان ڕێکخراوە مەدەنیەکان لە پێناو هەڵسان بە چارەسەرکردنی پرسێکی دیاریکراوی کۆمەڵگا، ئینجا ئەو داواکارییانە لە ژینگەی ناوخۆی کۆمەڵگاوە بێت یان لە ژینگەی دەرەوەی بێت.

2 - بڕیارە سیاسییەکانPolitical Desicions:

مەبەست لە بڕیارە سیاسییەکان ئەو فەرمانانەیە کە لەلایەن دەزگاکانی حکومەت دەردەکرێن کە شەرعیەتی دەرکردنی بڕیارەکانیان پێدراوە، دواتر ئەم بڕیارە سیاسییانە چوارچێوەیەکی یاسایی وەردەگرن تا دەگاتە بواری جێبەجێکردن، ئەم بڕیارە سیاسییانەش دەرئەنجامی ئەو داواکارییە سیاسیانە دەبن کە پێشتر داواکرابوون، ئینجا چ لە ژینگەی ناوخۆ بێت یان ژینگەی دەرەکی.

3 - لێدوانە سیاسییەکانPolitical Advertisement:

ئەمەش بریتیە لەو لێدوان و گوتارە فەرمیانەی کە ئاڕاستەی ڕای گشتی لایەنی پەیوەندیدار دەکرێت کە دواتریش خوێندنەوەیەکی گشتیان بۆ دەکرێت، دەربارەی پرسێکی دیاریکراو بو جێبەجێکردن، مەبەستی سەرەکی لە لێدوانە سیاسییەکان گوزارشت کردنە لە بیروبۆچوونەکانی حکومەت کە هەندێک جار سروشتێکی فەرمانایان هەیە و ئاڕاستەی دەزگا ئیدارییەکان دەکرێن، و هەندێک جاریش بەمەبەستی ئاشناکردنی خەڵکە لەبارەی ئەو هەنگاوانەی کە حکومەت دەیەوێت بیانگرێتە بەر بەمەبەستی پرسێکی وەک لێدوانەکانی حکومەت لەبارەی ڕاگەیاندنی حاڵەتێکی نائاسایی، یاخود لەبارەی پیس بوونی ژینگە، یان بێکاری یان تەندروستی.

4 - دەرهاوێشتە سیاسییەکانPolitical Outputs:

هەموو ئەو دەرئەنجامانەی سیاسەتی گشتین واتە دەرئەنجامی ئەو بەڵێنانە و داواکارییانەی کە حکومەت بە خەڵکی دابوون دواتر لە شێوەیەکی بەرنامە ڕێژکراودا حکومەت جێبەجێیان دەکات.

5 - کاریگەرییەکانی سیاسەتی گشتی Political Impacts

هەر سیاسەتێکی گشتی کە جێبەجێدەکرێ کۆمەڵێک کاریگەری لەدوای خۆی جێدەهێڵێ کە ئەمەش دووبارە پێویستی بە داڕشتنی سیاسەتێکی تر هەیە، چونکە مەرج نیە هەموو ئەو ئامانجانەی کە سیاسەتی گشتی لە واقعدا بیپێکێت، نموونە حکومەت هەڵسا بە گرنگیدانی کەرتی کشتوکاڵ بۆ ئەم مەبەستە هەڵسا بە دابینکردنی کۆمەڵێک ئامرازی کشتوکاڵی بۆ جوتیاران، بەڵام جوتیارەکان لە بەرامبەردا کەل و پەلەکان بەکارناهێنن دەی فرۆشنەوە کە ئەمەش کاریگەری دەبێت لەسەر بازاڕی ئەو شتومەکانە، بەم شێوەیە کاریگەرییەکانی سیاسەتی گشتی تەوەرێکی گرنگی شیکاری سیاسەتی گشتین، بۆ ئەوەی پشت ڕاست بکرێتەوە کە ئایا سیاسەتی گشتی خزمەت بەو ئامانجانەی کردووە کە بۆی دەستی پێکردووە یان نا، وەک بەشێکی حەتمی پرۆسەی هەڵسەنگاندن.

تایبەتمەندی سیاسەتی طشتی و سیاسەتەکانی طشتی

لە ئێستادا سیاسەتی طشتی وەك بەشێکی زانکۆیی لە ولآتە جیاجاکان لەطەلأ بەشەکانی دیکە هاوتەریبە و خوێندن و لێکۆلینەوە لە بوارە تایبەتەکانی ئەم بەشە بۆتە هۆی بەهێزبوونی زانستی سیاسەتی طشتی. حەزی قولَی کۆمەلَطای زانستی و بەشەکانی جێبەجێکاری بۆ طەڕان بە دوای ڕێکارە زانستیەکان بە مەبەستی ضارەسەرکردنی گێشەکان لەناو دونیایەك کە ثرِە لە ثرسي طشتی بە تایبەت لە دوای جەنطی زاییني، هەلَ َیکی زێرینی بۆ زانکۆکان، ناوەندەکانی توێذینەوە و 1970 و 1960لە دەیەکانی تەنانەت بۆ دەزطای جێبەجێکاریشی ڕِەخساند تا بە هاتنە ناو مەیدانطەلی وەك فێرکاری، ثاکثارێزی، و تەندروستی و طواستنەوە، ذینطە، نیشتەجێبون و ثلان دانانی شار ڕِوو بکەنە تیۆرەکانی بەهێزکردنی دۆزینەوەی ثرسەکان. لافی سیاسەتی طشتی، توانايي دۆزینەوەی گێشەکان، ووردبوونەوە و دۆزینەوەی ڕێطا ضارەی طونجاو بوو لەو بەینەدا، دۆزینەوە و ناسینی ثرس طرینطی سەرەکی هەبوو. ضونکە ثرسێکی نەبینراو یان بە نارێکی بینراو هەردووکیان وەك نەناسرا بن وان. ثرسێك کە نەناسرا بێت، ضارەش ناکرێت و ئەطەر ضارەش نەکرێت ڕِەنطە ببێتە قەیران. ڕِەنطە ثرسەکان لە سەرەتادا بە هەولێکی سادە و هەرزان ضارە بکرێن، بەلآم کاتێك دەبن بە قەیران ضارەسەرکردنیان زۆر ئەستەم دەبێت. ئەو ثرسەی کە وا لە کەلَەکەلَ و رِادەی بەهێزبوونی ثرس لەناو هەر قۆناغێکدا زیاترە لە قۆناغی ثێشووتر و تێضووی ضارەسەرکردنی لە ڕِووی ماددی و مەعنەوی زۆرجار بەثێی قەبارەی بابەتەکە زیاد دەبێت. سیاسەتەکانی طشتی تایبەتمەندی خۆیان هەیە، ئەم تایبەتمەندیانە بوونەتە هۆی ئەوەی سیاسەتێك بە ئاسانی و بە دلَنیايي زیاتر بۆ وەدەستهێنانی ئامانجە دیاریکراوەکان هەنطاو بنێ. خەلَکانێك، تایبەتمەندی طشتی سیاسەتەکان، ڕِوون بوونی سیاسەت، توانامەندی جێبەجێکاری، کێشداربوون و هەمەطیربوون دەبینن.

کەواتە چەمکی سیاسەتی گشتی مانایەکی گشتی هەیە، لە گەڵاڵەکردنی پەیوەندییەکان و دامەزراندنی کارلێکەکانی نێوان پێکهاتەکانی سیستەمی کۆمەڵایەتی و سیاسی بە گشتی، لەوانەش ئەو پەیوەندی و پراکتیکانەی کە لە ڕەفتارەکانی دامەزراوەی فەرمیدا بەرجەستە بوون، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی بڵێین ناوەرۆکی سیاسەتی گشتی لە تایبەتمەندی یان تایبەتمەندییەکانی دەردەکەوێت، کە دەتوانرێت وەسف بکرێت و دەستنیشان بکرێت. تایبەتمەندی و مانا سەرەتاییەکانی، بەپێی ئەم تایبەتمەندییانەی خوارەوە:

1 - سیاسەتی گشتی کردەوەیەکی دامەزراوەی حکومەتە:

واتە سیاسەتی گشتی نوێنەرایەتی هەڵبژاردنی حکومەت و چالاکییە فەرمییە بەردەوام و پەرەسەندووەکان دەکات کە لەلایەن دامەزراوەکانەوە ئەنجام دەدرێن، حکومەت ئەو حکومەتەیە کە سیاسەتێکی گشتی دیاریکراو دەگرێتە بەر، سەبارەت بە کێشەیەک یان پرسێکی کۆمەڵایەتی، و یاسایەک، فەرمانێک، ڕێنماییە ڕێکخراوەییەکان، یان بڕیارێک سەبارەت بەمە کە ڕێگا و چالاکییەکان و ئامانجەکان دیاری دەکەن، کە لەنێو ئەرکەکانی دامەزراوەکاندا دەبن.

نموونەی ئەمەش ئەو سیاسەتە گشتیانەیە کە حکومەت ئاڕاستەی دەکات بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هەژاری، نەهێشتنی بێکاری، یان دانانی بەرنامەی کۆمەڵایەتی تەندروست بۆ چاودێریکردنی منداڵان و بەساڵاچووان و هتد.

2 - که سیاسەتی گشتی دەسەڵاتی شەرعی هەبێت:

سیاسەتی گشتی نوێنەرایەتی ڕەهەندێکی گرنگی ئەرکە یاسایی و شەرعیەکان دەکات، چونکە کاتێک سیاسەتێکی گشتی دیاریکراو لەلایەن دارێژەرانیەوە پەسەندکرا، دەبێتە یاسا، فەرمان، یان مەرسومێکی سەبارەت بەو دەربچێت، کەلەبەرامبەردا ڕێگری دەکات، قەدەغە دەکات، یان ڕێگە بە کردەوەیەکی دیاریکراو دەدات یان ڕەفتار، یان داوای دامەزراندنی چارەسەرێک دەکات سەبارەت بە پرسێکی بەپەلە، و ئەم تایبەتمەندییانە لە بنەڕەتدا پەیوەندی بە پرۆسەی جێبەجێکردنی سیاسەتی گشتی و جێبەجێکردنی بڕیارەکانەوە هەیە، وەک چالاکییەکی کردەیی و پراکتیکی ڕاستەقینە، و نموونەیەک لەمەش دەرکردنی یاسایەک کە ڕێگری دەکات لە فڕێدانی پاشماوەی پیس بۆ ناو ڕووبارەکان، یان دەرکردنی هەندێک ئیمتیاز و یارمەتی لە بەرژەوەندی لایەنێکی دیاریکراو بۆ ئەنجامدانی لێکۆڵینەوەی تایبەتمەندن کە لە ئەنجامدا بەرژەوەندییەکی دیاریکراو بەدەست دەهێنێت.

لە ژێر رۆشنایی ئەمەشدا دەتوانین بگەینە ئەم ڕاستیانەی خوارەوە: سەبارەت بەو ڕاستییەی کە سیاسەتی گشتی دەسەڵاتێکی شەرعییە، کە بریتین لە:

آ- سیاسەتی گشتی نوێنەرایەتی ئەو پابەندبوونە یاساییانە دەکات کە پێویستی بە دڵسۆزی هاوڵاتییان هەیە بەرامبەری، ئەم پابەندبوونە یاساییانەش ئەوانەن کە سیاسەتە گشتیەکانی حکومەت لە سیاسەتەکانی تری ناگشتی جیادەکەنەوە.

ت- سیاسەتی گشتی بەستراوەتەوە بە تایبەتمەندی باڵادەستی دامو دەزگا حکومییە گشتیەکانەوە، کە بە شەرعییەتی نوێنەرایەتی دەکرێت کە لەبەرامبەردا بەستراوەتەوە بە دەسەڵاتی فەرمی و دەستوورەوە، هەروەها بە ئەنجامدانی ئەو ئەرکانەی کە حکومەت بە نیازە لە کۆمەڵگەدا ئەنجامی بدات.

ث- سیاسەتی گشتی لەسەر بنەمای یاسا دامەزراوە، و لەسەر بەهێزی پابەندبوونی حکومی و یاسایی، ئەگەر نا هاوڵاتی بەر لێکەوتەکانی پابەندنەبوون پێیەوە دەکەوێت، وەکو سزادانی غەرامە بەسەریدا، یان سەپاندنی زیندانی بەسەریدا، وەک لە ئەنجامدا، بەلەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە سیاسەتی گشتی هەموو کۆمەڵگا بەڕێوە دەبات، و دەبێت لە چوارچێوەی خۆیدا کاربکات.

3 - سیاسەتی گشتی چالاکییەکی ئامانجدار و مەبەستدارە:

سیاسەتی گشتی ڕەنگدانەوەی ئەوەیە کە گوزارشت لە ئامانجە ڕوونەکان دەکات کە پەیوەندییان بە ژینگە وکۆمەڵگاوە هەیە و ئەوەی لە بنەڕەتدا ئامانجی گەیشتن بە بەرژەوەندی گشتیە، کە لە ڕووی دەستورییەوە ڕێککەوتنی لەسەرکراوە بۆ گەیشتن و بەردەوامبوونی، بۆ جێبەجێکارەکانی، تا گەیشتن بە ئامانجەکانی، نوێنەرایەتی زنجیرەیەک لە یەکگرتوویی لۆژیکی ووردو پابەندبوونێکی سیستەماتیک، لە ژێر رۆشنایی ئەدای تایبەتمەند و بەپێی مەرج و پاڵنەرەکانی دامەزراندنی، و بەمجۆرە سیاسەتی گشتی ئامانج و ڕەفتاری عەقڵانی دوور لە هەڕەمەکی و سەرلێشێواوی ئەنجامدراو.

ئەم تایبەتمەندییە فۆرمەکانی هاوسەنگی لە نێوان ئاراستەکانی سیاسەتی گشتی و پێویستی بەکارهێنانی لەلایەک و وردبینی زانینی ئەم پێداویستیانەی کە دەبێت ئەنجام بدرێن جگە لەوەی کە بە شێوەیەکی واقیعی

دەتوانرێت ئەنجام بدرێت و بەئەنجام بگەیەنرێت لە لایەکی دیکەوە بەدەست دەهێنیت. بیانووی قبوڵکردنی فۆرمولەکانی هاوسەنگی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو بیرۆکە یان پرەنسیپەی کە لە سیاسەتدا ناسراوە، ئەویش ئەوەیە کە سیاسەت بریتیە لە: هونەری مومکینەکان، وەک چۆن دارێژەرانی سیاسەتی گشتی پێشنیازەکان پێکدەهێنن کە پێویستە لەگەڵ ئەوەی کە مومکینە بگونجێت، و بەم شێوەیەش وایە بە شێوازی بنەڕەتی واقیعی دادەنرێت، لەسەر بنەمای ئەم فۆرمولانە و بنەماکانی.

4 - سیاسەتی گشتی وەڵامێکی واقیعی و دەرئەنجامێکی ڕاستەقینەیە:

لە کاتێکدا سیاسەتی گشتی گوزارشت کردنە لە بابەتە واقیعیەکان و بابەتگەلێک کە داواکارییەکی بەرجەستە پێکدەهێنن، و پێویستە لەسەر بنەمای ئەنجام و دەرئەنجامەکان بێت کە دەتوانرێت بەدی بهێنرێن، و ناکرێت بابەتی نا ڕوون دەرببڕێت، وەک ئەوەی حکومەت بانگەشەی نیازی جێبەجێکردن دەکات یان هەوڵێک یان کارێک دواتر یان لە داهاتوودا بەبێ ئەوەی هیچ هەبێت. چونکە سیاسەتی گشتی بریتیە لە (بەڵێن+هەوڵدان) یان (ووشە+کردار) بە بوون بەهەمان شێوە گەڵاڵە بوونی ئیرادەیەکی کۆمەڵایەتی ڕێکخراو سەبارەت بە پێویستیەک، کێشەیەک یان پرسێکی هەبوو، کە پێویستی بە ڕێککەوتن و ڕێکخستنی ئاڕاستەکان هەیە، بۆ گەیشتن بەو شتەی کە پێویستە بکرێ، یان گەیشتن نە ئامانجێکی خوازراو.

یەکێک لە کلیلە بنچینەییەکان بۆ حکومەت لە دارشتنی سیاسەتی گشتی دروستدا، پەیوەستە بە ڕادەی گرنگیدانی ئەو کێشانەی کە کۆمەڵگە و خەڵک دەیانەوێت حکومەت گرنگی پێبدات و کار بۆ چارەسەرکردنیان بکات، پرۆسەی گفتوگۆکردن لەسەر سیاسەتی گشتی پەیوەستە لەسەر پێویستی حکومەت بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتی گشتی و دەستپێکردنی کارێک.

5 - سیاسەتی گشتی گشتگیرە و درێژدەبێتەوە بۆ هەموو ئەو کۆمەڵگایەی بۆی دانراوە:

حکومەتە مۆدێرنەکان لە پێناو پاراستنی بەرژەوەندی گشتیدا چەندین جۆری سیاسەتی گشتی پراکتیزە دەکەن، ئەمەش ناوەڕۆکی ئەو بەرژەوەندییە جیاوانە پێکدەهێنێت کە پەیوەندییان بە گروپ و توێژە جیاوازەکانی کۆمەڵگاوە هەیە، لێرەوە دەردەکەوێت کە سیاسەتە گشتیەکان هەرچەندە جۆرەکانی هەمەچەشن بن، دەچنە ناو دوو جۆر گروپە گرنگەکان: **(گروپ)** لە سیاسەتە گشتیەکان کە سروشتێکی مادديیان هەیە کە پێویستی بە خەرجککردنی سەرچاوەی پارەی گشتی و داهاتەکان هەیە بەمەبەستی چارەسەرککردنی کێشە هەنووکەیی و بەپەلەکان، لەسەر بنەمای پرۆسەی یاسادانان کەلەو بارەوە پەسەندکراوە، و (گروپەکەی تر) سیاسەتی گشتی سروشتێکی ڕەمزییان هەیە، کە نوێنەرایەتی ئاڕاستە و کردارەکانی حکومەت دەکات بە گشتگیری بۆ هەموو کۆمەڵگا، و هەموو توێژ و گروپە کۆمەڵایەتییەکان ئەرکی کارلێککردن و بەشدارییکردنیان لە بەرنامەکانی سیاسەتی گشتی هەر دوو گروپەکەدا هەیە.

6 - سیاسەتی گشتی هاوسەنگی لە نێوان گروپە بەرژەوەندیخوازەکان و گروپەکاندا دروست دەکات:

سیاسەتی گشتی لە ژێر کاریگەری زۆرێک لە هێزە چالاکەکاندایە کە بلۆکێک پێکدەهێنن کە پێکهاتووە لە گروپە بەرژەوەندیخوازەکان و فشارەکان بەرەو دامەزراندنی هاوپەیمانی هاوسەنگ بۆ پاراستنی بەرژەوەندییە هەڵبژێردراوەکان، ئەمە ئەوە نییە کە دەتوانرێت بە هاوپەیمانی سێگۆشەی ئاسنین وەسف بکرێت، لە نێوان گروپە بەرژەوەندیخوازەکان لە لایەک و لە نێوان لێژنەکانی یاسادانان بۆ سیاسەتە گشتیەکان و دەزگا

کارگێرییەکان لە لایەکی دیکەوە، بە جۆرێک ئەم سێگۆشانە بە دەرئەنجامێکی سروشتی سیاسەتەکانی گروپە بەرژەوەندیخوازەکان دادەنرێت، کە زۆر کاردەکەن بۆ پەرەپێدانی قەبارە و کاریگەرییە سیاسییەکانیان.

هەروەها پرۆسەی دروستکردنی هاوسەنگی لە نێوان گروپەکان و گروپە بەرژەوەندیخوازەکاندا رێگە بە بوونی ئەو شتە دەدات کە پێی دەووترێت (کێبرکێی کارنامە)، کە رێزبەندی نزیکەی کێشە و پرسەکان ئاشکرا دەکات کە فشاریان لەسەرە، لە کاتێکی دیاریکراودا، لەسەر چالاکییەکانی سیاسەتی گشتی، وەک ئەوەی نوێنەرایەتییان دەکەن کوالێتیەکی دیاریکراو، کە لەلایەن گروپەکانی خاوەن بەرژەوەندی تایبەتەوە ئامادە دەکرێت، بە نوێنەرایەتی سیاسەتمەداران، پیشەگەرە تایبەتمەندەکان، یان بیرۆکراتەکان، ململانێی نێوان ئەم ئەجێندایانە سەرهەڵدەدات، چ لەناو حکومەتدا بێت یان لە دەرەوەی حکومەتدا بێت و هەر گروپێک هەوڵدەدات خەبات بکات بۆ ئەوەی پێشینەی خۆی هەبێت لە رێکخستنی ئەجێنداکان لەبەردەم چاوی دارێژەرانی سیاسەتی فەرمی لە حکومەتدا.

7 - سیاسەتی گشتی دەتوانێ ڕانەگەیەنرێت یان لە چوارچێوە نەبێت بە یاسا یان ڕێسا:

دارێژەرانی سیاسەتی گشتی توانای دامەزراندنی سیاسەتێکی دیاریکراویان هەیە بە نەکردنی هیچ، وەک ئەوەی شتێک بکەن و ئەمەش ئەوەیە کە دەی بینی کاتێك سیاسەتی گشتی بەم شێوەیە پێناسە کرد: حکومەتەکان هەڵدەبژێرن چی بکەن و چی نەکەن لە چوارچێوەی بوارێکی دیاریکراو.

ئەوەی حکومەت نایکات بە ڕوونی ئاماژەیە بۆ سیاسەتی "دەستکردنHands Off" لەوانەش گشتگیرییەکی ناڕاستەوخۆ لە چوارچێوەی سیاسەتی گشتیدا، بە هۆی مەترسیداربوون لە ڕەفتار و کرداردا، کاریگەری لەسەر بواری کۆمەڵایەتی، دیمۆگرافی، یان کەرتیی هەیە، بەبێ گوێدانە سروشتەکەی لە سیاسەتی گشتی، و چی دەتوانرێت وەسف دەکرێت، جا نەرێنی یان ئەرێنی بێت، و کاریگەرییەکانی لەسەر ئەوانەی پەیوەندیدارن هەیە:

1 - یان حکومەت پەنا بۆ هەڵوێستێکی بێ لایەنی ڕوون دەبات سەبارەت بەو کێشە کۆمەڵایەتییەی کە باسی لێوە دەکرێت، بەبێ وەڵامدانەوەی فشارەکان یان داواکارییەکانی دەستوەردانی.
2 - یان حکومەت پەنا دەبات بو سوود وەرگرتن لە داتاکان (سیستەمی سیگناڵ) بە ناردنی سیگناڵی گونجاو بۆ ژینگە، کۆمەڵگا، یان دامەزراوە گشتییەکان، سەبارەت بە بژاردەی ئیمتیاز بۆی، سەبارەت بە کێشەی ئێستا یان پرسی بەرژەوەندی.

8 - سیاسەتی گشتی ڕەنگدانەوەی ئەوەیە کە پێی دەووترێت (ئیمتیازاتی سیاسی):

ئەم تایبەتمەندییە ڕەنگدانەوەی هەڵسەنگاندنێکی پێشوەختەیە بۆ کاریگەرییە چاوەڕوانکراوەکانی سیاسەتی گشتی کە پێش جێبەجێکردنی گیراوەتە بەر، چونکە توانای جێبەجێکردن نیشاندەرێکی گرنگی سەرکەوتنی سیاسەتی گشتی پێکدەهێنێت بەگوێرەی بیروڕای (ماتیۆ کان)، کە ئاماژە بە سوودی ئەو بوارە کردووە کە دەیگرێتەوە سیاسەتی گشتی لە ڕووی جێبەجێکردن و ئەنجامەکانییەوە، بە گرنگیدان با داتای نیشاندەرەکان

هەڵسەنگاندنی ئیمکاناتی سیاسەتی گشتی، کەلەسەر بنەمای وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارەیە: تا چەند ئەم سیاسەتە گشتییە ئەنجامەکەی گەشتن دەبێت بە ئەنجام و ئامانجە خوازراوەکان.

ئەم ڕێبازە توانای سیاسەتی گشتی ڕوون دەکاتەوە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی دیاریکەرەکانی ئەو پرس یان کێشەیەی کە هەوڵی چارەسەرکردنی دەدات، و چۆنیەتی مامەڵە کردن لەگەڵ تایبەتمەندییەکانی ئەو دیاریکەرانە: سیاسی، ئابوری، کۆمەڵایەتی ئەوانی دیکە، بەبێ گوێدانە جۆرەکانیان و هەموو شتێك پەیوەندی بەسەرچاوە سنووردارەکانەوە هەیە، کە ڕێگری دەکات لە ئازادی دارێژەرانی سیاسەتی گشتی، هەڵبژاردەکانیان و ئارەزووەکانیان، هەروەها مامەڵەکردن لەگەڵ دابەشکردنی سنووردارى بەهاکان، قازانج و خەرجییەکان کە پێویستە لەلایەن سیاسەتی گشتی پێشنیازکراوی جێبەجێکردنەوە.

جۆرەکانی سیاسەتی گشتی

یەکەم: سیاسەتی گشتی لە چوارچێوەی گشتی

مەبەست لە ئەرکەکانی سیاسەتی گشتی لە چوارچێوەی گشتی دا ئەوەیە کە بوارەکانی سیاسەتی گشتی زیاتر لە بوارێک دەگرنە خۆ ئەمە لە لایەک، لەلایەکی تر سیاسەتی گشتی جۆرێک لە فرەیی و هەمە چەشنیان تێدایە، چونکە ئەم بوارانەی کە حکومەت گرنگی پێدەدات هەمە جۆرن و زیاتر لە کەرتێک دەگرنە خۆیان وەکو بوارە (ئابورییەکان، سیاسەتی دەرەوە، کلتورییەکان... هتد) هەروەها دارێژەرانی سیاسەتی گشتیش زیاتر لە ئاستێك دان ئەمە وایکردووە کە ئێمە لەبەردەم زیاتر لە سیاسەتێکی گشتی دابین. لەم ئاستەدا سیاسەتی گشتی بەسەر سێ جۆری سەرەکیدا دابەش دەکەین:

1 - سیاسەتە گشتییە هەمووەکییەکان Macro Policy

ئەمەش ئەو جۆرە سیاسەتانەیە کە جێگای گرنگی پێدانی بەشێکی زۆری چین و توێژەکانی ناو کۆمەڵگان، بەو مانایەی کە لەکاتی دارشتنی ئەم سیاسەتانە سەرنجی کۆمەڵانی خەڵک بۆ لای خۆی ڕادەکێشێت و لەبەر ئەوەی ئەو پرسە گشتیانەی کە چارەسەری دەکات پەیوەندی بەبەرژەوەندی گشتی کۆمەڵگاوە هەیە، هەر لەبەر ئەوەشە زۆربەی دەزگا سەرەکیەکانی حکومەت تێیدا بەشدارن وەکو (دەسەڵاتی یاسادانان، دەزگاکانی حکومەت، پارتە سیاسییەکان، گروپەکانی فشار و بەرژەوەندی)، هەموویان بەشدارن لە دارشتنی سیاسەتی گشتی واتە هەندێک جاریش پرسەکان گشتی نین بەڵام بەهۆی تەشەنەکردنی کێشەکان ڕەهەندێکی گشتی وەردەگرن هەروەکی جەنگی ڤێتنام ١٩٥٥-١٩٧٥ ، هەروەها کێشەی (مۆنیکا لوینسکی و کلنتۆن) یاخود کێشەی پیسبوونی ئاو لە ئەردەن لە ساڵی ١٩٨٨، یاخود کێشەی بێکاری لاوان لە هەرێمی کوردستان.

<u>ئەم جۆرە سیاسەتانە کۆمەڵێک خەسڵەتی هاوبەشیان هەیە:</u>

1 - بابەتی ئەم سیاسەتە گشتیانە ڕوون و ئاشکرایە و بە ئاسانی دەتوانرێت توێژینەوەی لەسەر بکرێت.

2 - بەشداریکردنی زۆرێک لەلایەنە فەرمییەکانی حکومەت لەم سیاسەتانەدا، هەروەها لە گفتوگۆکردنی ئەم سیاسەتەدا.

3 - ئەم جۆرە سیاسەتانە پێویستیان بە بەشداریکردنی سەرۆکی حکومەت یان سەرۆکی کۆمار هەیە، چونکە ئەو کێشەیەی کە لە ئارادایە کاریگەری هەیە لەسەر بەرژەوەندی گشتی.

4 - ئەم جۆرە سیاسەتە گشتیانە پێویستیان بە جۆرێک هاوسەنگی هەیە لە نێوان هەڵبژاردە گشتییەکان Public Choice کە گوزارشت لە ڕای زۆرینەی خەڵك دەکات لەگەڵ هەڵبژاردە سیاسییەکان Political Choice کە گوزارشت لە ڕای داڕێژەرانی بڕیارە سیاسییەکان دەکات.

2 - سیاسەتی گشتی بەشەکی

ئەم جۆرە سیاسەتە گشتییانە جێگای بایەخ پێدانیان سنووردارە لە لایەن کۆمەڵگاوە، بەو مانایەی ئەم جۆرە سیاسەتانە جێگای گرنگی پێدانی گشت چین و توێژەکان نین، بەڵکو زیاتر گوزارشت لە بەدیهێنانی دەسکەوت یان بەرژەوەندی توێژێک یان چینێکی تایبەت دەکەن، کە پەیوەستە بە کەرتێکی تایبەتی کۆمەڵگا بۆ نموونە " لێخۆشبوونی حکومەت لە باج لە کۆمپانیایەکی بیانی لە ماوەیەکی دیاریکراودا، یاخود لێخۆشبوون لە وەبەرهێنەرێکی بیانی بۆ ماوەیەکی کاتی، لەو حاڵەتەدا سیاسەتی گشتی جێگای گرنگی پێدانی گشت کۆمەڵگا نین، چونکە تایبەتن بە پرسێکی دیاریکراو نەک گشتی، بەڵکو تایبەتە بە حاڵەتێکی دیاریکراو بە تایبەت لە بەشداریکردنی ئەو لایەنانەی کە داڕێژەری سیاسەتی گشتین بەڵام هەندێک جار ئەم سیاسەتانە دەگوازرێتەوە بۆ سیاسەتە گشتیەکان.

3 - سیاسەتە گشتییە فەرعییەکان Subsystem :

مەبەست ئەم جۆرە سیاسەتانەیە کە سروشتێکی وەزیفی و تەنزیمی هەیە کە تەرکیز دەکاتە سەر ئەو بوارانەی کە تایبەتمەندن و جۆرێک لە پسپۆڕییان پێویستە، وەک سیاسەتی گشتی لە بواری دوورگەکان و کەشتیوانی و یان ئاسمان و فڕۆکەوانی یان سیاسەتی خۆپاراستن لە ڤایرۆسێکی کوشندە هاوشێوەی ڤایرۆسی کۆڕۆنا، ئەم جۆرە بوارانەی کۆمەڵگا کە حکومەت هەڵدەستێ بە ڕێکخستنیان و پێویستییان بە بوارێکی تایبەت و پسپۆڕ هەیە. بەو مانایەی هەر هاوڵاتیە و لە شوێنی خۆی ناتوانێت دەستێوەردان بکات لە داڕشتنی ئەم جۆرە سیاسەتانەدا و قسەی لەسەر بکات، چونکە ئەم جۆرە سیاسیەتە گشتیانە خاوەن تایبەتمەندی خۆیانن و ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە بواری سیاسەتی گشتیەکان مەرج نیە هەمیشە جێگای گرنگی دانی هەموو چین و توێژەکان بێت، چونکە ئێمە لەو بوارە پسپۆڕییانە کۆمەڵێک ڕێکخراوی تایبەتمەندمان هەن کە چاودێری ئەم بوارانە دەکەن.

دووەم: سیاسەتی گشتی لە چوارچێوەی دامو دەزگا سەرەکیەکانی دەوڵەت

مەبەست لە سیاسەتە گشتیەکان لەم ئاستەدا دابەشکردنی سیاسەتە گشتیەکانە بەسەر یەکە و هێز، کە بە زۆری لە سێ یەکەی حکومەتدا خۆی دەبینێتەوە ئەمەش لە ڕێگای ڕێسا و پرەنسیپە یاساییەکاندا ڕێکخراوە کە خۆی لە دەستوور دەبینێتەوە، لەم ئاستەدا سیاسەتە گشتیەکان لەسەر ئاستی ناوەندی حکومەت یاخود لەسەر ئاستی هەرێمەکان واتە پارێزگایەکان یاخود لەسەر ئاستی نامەرکەزی دامەزراوە.

1 - سیاسەتی گشتی لەسەر ئاستی دەسەڵاتی یاسادانان:

لەم ئاستەدا سیاسەتە گشتیەکان لەلایەن پەرلەمان، کۆنگرێس، ئەنجومەنی نیشتمانی، ئەنجومەنی گەل دادەنرێت، بەو واتایەی ئەو لایەنە کاری دانانی سیاسەتە نوێیەکان هەموارکردنی سیاسەتەکانە، ئەم جۆرە سیاسەتانە بە زۆری ئامانجێکی گشتییان هەیە کە گوزارشت لە کۆی بەرژەوەندییەکانی کۆمەڵگا دەکات، لە لایەکی ترەوە ئەم جۆرە سیاسەتانە بە زۆری گوزارشت لە پرسە کۆمەڵایەتییەکان یان پرسە مرۆییەکان دەکەن کە ڕاستەوخۆ بە جەماوەرو دەنگدەران و ژینگەی خوارەوە بەستراوەتەوە، بەڵام لە هەمان کاتدا لەم ئاستەی دانانی سیاسەتی گشتی ڕەچاوی بەرژەوەندی هاوڵاتییان و تواناکانی حکومەتیش دەکرێت، هەندێک جاریش کاریگەری پارتە سیاسییەکانی ناو پەرلەمانی بەسەرییەوە دەبێت.

2 - سیاسەتی گشتی لەسەر ئاستی جێبەجێکردن (حکومەت):

سیاسەتە گشتیەکان لەم ئاستەدا بە زۆری گوزارشت لە دید و بۆچوونی دەزگاکانی حکومەت دەکەن کە لە ڕێگای دامەزراوە سیاسییەکانەوە جێبەجێیان دەکات، ئەمە بێجگە لەو سیاسەتە گشتیانەی کە لە دەزگای یاسادانەوە بۆی دێت، کارەکتەرە دیارەکانی ئەم جۆرە سیاسەتانە بریتین لە (ئەنجومەنی وەزیران، وەزارەتەکان، دیوانی ئەنجومەنی وەزیران)، ئەم کارەکتەرانە زۆرترین کاریگەرییان دەبێت لەسەر دانانی ئەم جۆرە سیاسەتانە، هەروەها دیسان دەبێت ڕەچاوی تواناکانی حکومەت و بەرژەوەندییە نیشتمانییەکان بکرێت.

3 - سیاسەتی گشتی لەسەر ئاستی کارگێری:

مەبەست لە سیاسەتی گشتی لەو ئاستەدا دەرکردنی سیاسەتە گشتییەکانە لەلایەن دەزگا کارگێرییەکان و ڕێکخراوە فەرمییەکانی حکومەت کە لە بنەڕەتدا ئەرکیان جێبەجێکردنی دوو سیاسەتە گشتییەکانی حکومەت واتا لەسەر ئاستی حکومەت و ئاستی یاسادانان، لە پلەبەندی بوارەکانی سیاسەتی گشتی ئاستی کارگێری پەلەیەکی نزمتری هەیە لە دوو ئاستەکەی تر، کارەکتەرەکانی ئەم سیاسەتە بریتین لە (وەکیل وەزیرەکان، بەڕێوەبەری گشتیەکان، دەزگا کارگێرییەکان، دادگاکان).

هەرچەندە بەشێک لە توێژەرە سیاسی و یاساییەکان ناکۆکن لەگەڵ ئەوەی کە لەم ئاستەدا توانای ئەوەی هەبێت سیاسەتە گشتیەکان دابڕێژێت، بەو مانایەی سیاسەتە گارگێرییەکان ئەرکیان تەنیا جێبەجێکردنی دوو ئاستەکەی ترە، بەڵام زۆرترین ڕا لەسەر ئەوە کۆکن کە سیاسەتە گشتیەکان لەسەر ئاستی کارگێری توانای داڕشتنی سیاسەتی گشتیان هەیە، لەبەرئەوەی لەم ئاستەدا دەزگا گارگێرییەکان خاوەن هونەر و تەکنیکی کاریگەرن لە جێبەجێکردنی بڕیارەکان، چونکە دەزگا کارگێرییەکان لە پەیوەندی ڕاستەوخۆدان لە کۆمەڵگا، بەو مانایەی دەزگا کارگێرییەکان نزیکترن لە دەسەڵاتی یاسادانان و جێبەجێکردن لە ڕووی جێبەجێکردنی بڕیارەکاندا، ئەمەش چونکە ئەو سیاسەتانە ڕاستەوخۆ مامەڵە لەگەڵ واقیع دەکەن ئەمە لەلایەک، لە لایەکی ترەوە لەبەر شارەزایی و دووری هەردوو ئاستەکانی لە مەیدانی جێبەجێکردندا، هەر ئەمەشە ئێستا وایکردووە کە لە زۆربەی سیستەمە سیاسییەکاندا سەربەخۆییەکی فراوان بدرێت بە دەزگا کارگێرییەکان.

سێیەم: سیاسەتی گشتی لەسەر ئاستی هونەری (ئیجرائی):

سیاسەتە گشتیەکان لەم ئاستەدا بریتین لە کۆمەڵێک ڕێسا و پێوەر کە کارگێری بە شێوەیەکی گشتی پشتی پێدەبەستێت بۆ ڕاپەڕاندن و پێدانی بەرچاو ڕوونی بەو فەرمانبەر و دەزگا کارگێرییانەی کە سیاسەتی گشتی جێبەجێ دەکەن.

لەم ئاستەشدا سیاسەتی گشتی بریتیە لە جێبەجێکردنی فەرمانەکانی سەرووی خۆی کە ئەمەش بۆ خۆی یەکێکە لەو رێگا گرنگانەی کە کارگێری پێویستی پێیەتی لەبەرئەوەی تا زۆر بە جدی و رێک و پێکانە جێبەجێ بکرێن، کەواتە سیاسەتی گشتی لە ئاستی هونەری بریتین لە رێگە نیشانداان بۆ دیاریکردنی سنوور و ئاراستەکانی کارگێری کە بەرێوەبەری جێبەجێی کارەکان سوودی لێ دەبینێت، بەڵام سیاسەتە گشتییەکان لە هەر چوار ئاستەکەی کە باسمان کرد لەسەرەوە هەرچەندە جۆرێک لە جیاوازی هەیە لە نێوانیاندا بەڵام بەو مانایە نیە کە دابڕانێک هەیە لە هەر چوار ئاستەکانی سیاسەتی گشتی، بەڵکو ئەم ئاستانە لە پەیوەندییەکی یەک بە دوای یەکدان، ئەوەی دەشکرێت بۆ چالاککردنی ئاستەکانی جێبەجێکردنە لە گەیشتن بە ئامانجێک کە هاوبەشە لە نێوان گشت ئاستەکاندا.

ئامرازەکانی سیاسەتی گشتی:

لە پێناو سەرخستنی پرۆژەکانی سیاسەتی گشتی هەمیشە پێویستیمان بە چەند ئامرازێک دەبێت کە زەمانی سەرکەوتنمان بۆ مسۆگەر دەکەن، ئەم ئامرازانەش دەبێ دوو خەسڵەتی سەرەکیان تێدابێ یەکەمیان دەبێ میکانیزمەکان شەرعی بن، دووەمیان دەبێ میکانیزمەکان ڕەسمی بن جا ئەمە چ لە لایەن یاسادانەرەکانەوە بێت یان لە لایەن دەزگاکانی جێبەجێکردنەوە بێت، یاخود لەسەر ئاستی ناوەندە کارگێرییەکان بێت، چونکە سیاسەتە گشتیەکان لە کاتی جێبەجێکردندا دەبێ کاریگەری و گۆڕان دروست بکەن لە کۆمەڵگا یان لە هەڵسوکەوتی تاکەکان بۆ ئەم مەبەستەش پێویستیمان بە چەند میکانیزمێک هەیە بە شێوەیەک ئەو سیاسەتە گشتیانەمان بۆ جێبەجێ بکات لە سەرەکیترین ئەو میکانیزمانەش بریتین لەمانەی خوارەوە:

1 - ڕێسا پابەندەکان Binding Rules

ئەمەش کۆمەڵێک رێسای ڕێکخراو لە خۆدەگرێت کە سیفاتێکی گشتی و جێبەجێکراویان هەیە لە چوارچێوەی سەنەدێکی یاساییدا بە مەبەستی دیاریکردنی مافەکانی هاوڵاتیان، هەر بۆیە یەکێک لەو ڕێگایانەی کە حکومەت دەیگرێتە بەر لە پێناو کاریگەریکردن لە کۆمەڵگادا بریتیە لە سەپاندنی ڕێسا پابەندەکان و ئەو یاسایانەی کەدەیانسەپێنێت، لەم نێوەندەشدا پێویستە ڕەچاوی هەڵسوکەوت و دۆخی ژیانی هاوڵاتیان بکرێت، بەو مانایەی ئەو میکانیزمە هەڵدەستێ بە ڕێکخستنی پەیوەندی نێوان حکومەت و کۆمەڵگا، کە ئەمەش زیاتر جێبەجێکردنێکی تەتبیقییە، چونکە بێجگە لە ڕەهەندە یاساییەکەی ڕەهەندێکی ئیلزام بوونیشی هەیە کە وادەکات هاوڵاتیان پابەند بن پێی، ئەگەر پابەندیش نەبن پێی ئەوا سزای دیاریکراو دانراون لەلایەن حکومەت جا ئەو سزایە (زیندانی بێت یان غەرامە) بێت. ئەمەش لە ڕاستیدا دەسەڵاتێکی بیرۆکراسیانەی شارەزا و بە ویژدانی پێویستە تا بتوانێت سەرجەم ڕێساکان بەسەر هاوڵاتیاندا جێبەجێ بکات، لە هەمان کاتدا پێویستی بە کەسانی دڵسۆز و شارەزا هەیە لە جێبەجێکردندا، چونکە ئەگەر هاتوو میکانیزمەکە بۆ گشتی هاوڵاتیان نەبوو ئەوکاتە سیاسەتی گشتی دەرئەنجامێکی نێگەتیڤانەی دەبێت یاخود دەبێتە هۆی لاواز بوونی ئەو متمانەی کە لە نێوان دەسەڵات و کۆمەڵگادایە.

2 - کردارە پرۆگرامیەکان Program Operation

ئەمەیان ڕێگایەکە بۆ دەست بەکاربوونێکی فەرمیانە لە پێناو زەمینە خۆشکردن و هاوکاریکردن بۆ بڕیاردان لەسەر سیاسەتێکی دیاریکراو لە کۆمەڵگادا، ئەم دەست بەکاربوونەش لە ڕێگای ئەم ڕێکخراوە کارگێڕییانە دەبێت کە پەیوەندییان بەو سیاسەتە گشتیەوە هەیە بە جۆرێك کە کردارە پرۆگرامیەکان ئاڕاستەی دەکەن و پێشکەشکردنی خزمەتگوزاری یان لە پێناو بوارێکی پێویستی کۆمەڵگادا، هەروەک بەشداریکردنی دەزگا کارگێڕییەکان لە بەخشینی قەرز یاخود پێشکەشکردنی بیمەی کۆمەڵایەتی خزمەتگوزاری.

بەڵام کردارە پرۆگرامیەکان جیایە لە ڕێسا پابەندەکان، چونکە لە کردارە پرۆگرامیەکان هاوڵاتیان خۆیان بەرەو پیری سیاسەتە گشتیەکانەوە دێن بۆ بەدەستهێنانی کۆمەڵێک دەسکەوت، بۆ نموونە وەک بەخشینی سلفەی خانووبەرە بۆ گوندەکان، بەڵام ڕێسا پابەندەکان خۆیان بەرەو هاوڵاتیان دەچن بۆ سەپاندنی ڕێساکانیان لە ڕوانگەی یاسایەکانەوە.

3 - پاڵپشتی دارایی Subsides and Payments

مەبەست لە پاڵپشتی دارایی و نەفەقەکان ئەو میکانیزمەیە کە حکومەت دەیگرێتە بەر بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتە گشتییەکان، ئەم میکانیزمە یەکێکە لە کۆنترین میکانیزمەکانی جێبەجێکردنی سیاسەتی گشتی بەپێی ئەو قاعیدە زانستیەی کە دەڵێ: (ئەگەر ویستت کەسێک یان لایەنێک ناچار بکەی کە کارێکت بۆ بکات، ئەوا پێویستە دەسکەوتێکی دارایی پێبدرێت یاخود پاڵپشتی دارایی بکەی واتا پاداشتی بکەی)، حکومەت بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتە گشتیەکان زۆرجار هەڵدەستێ بە گرتنە بەری میکانیزمی پاڵپشتی دارایی بۆ نموونە: وەکە پێدانی زەوی بەو کۆمپانیایەک کە دەیەوێ ڕێگایەکی ئاسنین دروست بکات، یاخود بەخشینی دەرماڵەی خوێندن بۆ ئەو قوتابیانەی کە لەناوخۆ و دەرەوە دەخوێنن، و یاخود ئەو پارە زۆرەی کە حکومەت سەرفی دەکات لە توێژینەوە زانستییەکان، ئەمە هەرچەندە تێچوونێکی هەیە لەسەر حکومەت بەڵام سوودەکەی یەکجار زۆرە کەوا دەکات خەڵک بە ئاسانی سیاسەتی گشتی جێبەجێ بکات، ئەمە بێجگە لەوەی حکومەت دەتوانێ هەست و سۆزی هاوڵاتیان بۆ لای خۆی ڕابکێشێ، بەو مانایەی کە حکومەت دەیەوێ حکومەتێکی خزمەتکار بێت، بەبێ پەنا بردنە بەر ڕێساکانی ملکەچکردنی بەزۆر، بێجگە لەو میکانیزمە ڕاستەوخۆیانەی کە باسمان کردن حکومەت کۆمەڵێک میکانیزمی ناڕاستەوخۆشی هەیە کە دەتوانێ پاڵپشتی دارایی پێ بکات وەکو: ئەو پارەیەی کە حکومەت تەرخانیدەکات بۆ گەشەکردنی کەرتەکانی بازرگانی و پیشەسازی، یاخود وەک ئەو ئاسانکارییانەی کە حکومەت دەیکات بۆ بەرهەمهێنان یان ئەو داشکاندنانەی کە حکومەت دەیکات لە باجدان، یاخود ئەو تێچووانەی کە حکومەت دەیکات بۆ گەرەنتی دابینکردنی کار بۆ هاوڵاتییان، لەو میکانیزمەدا حکومەت کۆمەک و یارمەتی بەکاردەهێنێ نەک زەبر و زەنگ.

4 - سەپاندنی باج taxation

ئامانجی سەرەکی دانانی باج بۆ زیاد بوونی سەرچاوەی دارایی دەوڵەتە، هەروەها بۆ ئەوەی حکومەت بتوانێ پاڵپشت و هاوکاری پرۆژەکان بکات یاخود حکومەت بیەوێ سەر لە نوێ سامان دابەشکاتەوە، کەواتە حکومەت مەبەستی لە باج تەنها بۆ کۆکردنەوەی پارە نیە لە خەڵک، بەڵکو لە بەرامبەردا پشتی پێدەبەستێ بۆ سەرف کردنی لە سیاستە گشتیەکان لە بوارەکانی ئابوری و کۆمەڵایەتی و سیاسی و هەروەها کلتوری، بەهەمان شێوە دانانی باجیش وا دەکات حکومەت بەردەوام بێت لە جێبەجێکردنی ئەرکەکانی خۆی، وەک

سەرفکردنی مووچە، یاخود پاڵپشتی کردنی بوارە کۆمەڵایەتییەکان یان تەندروستییەکان یان پاڵپشتیکردنی ئابوری نیشتمانی بە هەمان شێوە بۆ پارێزگاریکردنیش لە کەل و پەلە ناوخۆییەکان بۆ نموونە لە زۆر وڵاتدا حکومەت باجێکی زۆر دەخاتە سەر کەل و پەلە هاوردەکان بۆ یارمەتیدانی کەل و پەلە ناوخۆییەکان.

5 - باوەڕپێهێنانی ئەخلاقی Moral Persuasion

سیاسەتە گشتیەکان بۆ ئەوەی لەلایەن خەڵک و هاوڵاتیانەوە جێگای ڕەزامەندی بن پێویستە خەڵک باوەڕ و متمانەیان پێبێت، بەو مانایەی هاوڵاتی هەست بکات کە ئامانج لە سیاسەتە گشتیەکانی حکومەت بۆ بەرژەوەندی گشتییە، چونکە بەشێکی زۆری خەڵک هەیە کە سەرپێچی یاساکان دەکەن وحکومەتیش ناتوانێ گشتی هەڵسوکەوتەکانی بە یاسا رێکبخات بە تایبەت ئەگەر هاتوو خەڵک متمانەی بە یاساکان نەبوو، بۆیە پێویستە حکومەت لە رێگای زانیاری پێدان و هۆشیاریکردنەوەی تاکەکان ئەو باوەڕەیان بۆ دروست بکات، ئەمە بێجگە لەوەی ئەو میکانیزمە هیچ تێچوونێکی دارایی ناوێت، تەنیا ڕەهەندێکی مەعنەوی هەیە، هەرچەندە متمانە و باوەڕی خەڵک بە بەردەوامی لە یەک ئاستدا نامێنێتەوە و لە گۆڕانکاریدایە بەڵام حکومەت پێویستە لە رێگای کەناڵە جیاوازییەکانیەوە بتوانێت خۆی لەگەڵ ویست و متمانەی خەڵک بگونجێنێت، ئەمە زەمانێکی گرنگی جێبەجێکردنی سیاسەتە گشتیەکانە لە هەر وڵاتێکدا.

شیکردنەوەی سیاسەتە گشتیەکان

بابەتی شیکردنەوەی سیاسەتە گشتیەکان گرنگییەکی تایبەت و بەرفراوانی هەیە لە پانتایی سیاسەتی گشتیدا، زۆرێک لە دراسەتەکانیش گرنگی تایبەتیان پێداوە، بەڵام ئەم گرنگییە لە بوارێکی کلاسیکی و پەراوێزدا بووە نەک وەک بابەتێکی سەربەخۆ بەڵکو وەک بەشێک لە هەڵسەنگاندنی سیاسەتە گشتییەکان سەیر کراوە، بەڵام بەشێک لە توێژەران پێیان وایە قۆناغی شیکردنەوەی سیاسەتە گشتییەکان پرۆسەیەکی بەردەوامە واتا هەم (پێش جێبەجێکردن-بەردەوام بوون-پاش جێبەجێکردن)، پاش هەڵسەنگاندنیش چونکە سیاسەتە گشتییەکان پرۆسەیەکی مەنهەجیە بۆ گەیشتن بە باشترین چارەسەری بەردەست بۆ ئەو کێشە و گرفتانەی کە ڕووبەڕووی حکومەت و دەوڵەت دەبێتەوە.

هەروەک ئەو بوارە هەوڵێکی کۆنی مرۆڤیشە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی خۆی، سەرەتای شیکردنەوەی سیاسەتە گشتیەکان دەگەڕێتەوە بۆ وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا بە تایبەت بۆ ئەو ناکۆکیانەی نێوان سپی پێست و ڕەش پێستەکاندا ڕوویاندا بە تایبەت لە کاتی جەنگی ڤێتنام و ئەو کێشانەی کە ڕووبەڕووی وڵاتە یەکگرتووەکان بۆتەوە و پێویستی بە چارەسەرێک هەبوو بۆ یەکلایی کردنەوەی سەرجەمی ئەو کێشانە.

لە ساڵی ١٩٧٥ دەیەها پرۆژەی فێرکاری لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا دەربارەی شیکردنەوەی سیاسەتە گشتیەکان خرانە ڕوو، هەروەها چەندەها دامەزراوەی زانستی هەڵسان بە گرنگیدان بە بوارە جۆربەجۆرەکانی سیاسەتی گشتی، لە نموونەی ئەم دامەزراوە زانستیانە وەک (زانکۆکانی کالیفۆرنیا و پەنسلڤانیا و هارڤارد میشیگان و کۆلۆمبیا و هەروەها دیوک) کە هەریەک لەم زانکۆیانە ساڵانە چەندەها بڕوانامەی ماستەر و دکتۆرایان دەبەخشیە خوێندکاران، بە تایبەت لەم ساڵانەی دوایی زیاد بوونی کۆمپانیا فرەڕەگەزەکان وایانکرد کە گرنگییەکی زۆر بدرێت بە دەرچووانی سیاسەتی گشتی، بۆ نموونە هەر لە ساڵانی ٧٠ و ٨٠ کاندا (دە هەزار)

پۆستی کارگێری لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بوونی هەبوو لە ژێر ناونیشانی (شیکاری سیاسەتە گشتییەکان).

لە هەمان کاتدا حکومەتی هەرێمی کوردستان پێویستییەکی زۆری هەیە بە گرنگیدان بە سیاسەتە گشتییەکان و شیکردنەوەی ئەو سیاسەتە گشتییانە، چونکە بوونی سیاسەتێکی گشتی تەندروست لەهەر وڵاتێکدا مانای بوونی پەیوەندییەکی تەندروستە لە نێوان حکومەت و هاوڵاتیاندا.

یەکەم/ خستنە رووی پێناسەکانی شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی:

کاتێک باس لە سیاسەتە گشتیەکان دەکرێت کۆمەڵێک پێناسە هەیە لەم بوارەدا، ئەمە بە هەمان شێوە ڕاستیشە بۆ پێناسەکردنی (چەمکی شیکردنەوەی سیاسەتی گشت)، بەو واتایەی ئێمە لەبەردەم کۆمەڵێک پێناسەداین بۆ شیکردنەوەی سیاسەتە گشتیەکان بەڵام هەوڵدەدەین ئاماژە بە گرنگترینیان بکەین:

1 - تۆماس دای

وا دەبینێ کە شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی بریتیە لە زانینی ئایا حکومەت چی دەکات؟ دواتر بۆ ئەوە دەکات، و ئایا ئەو گۆڕان و جیاوازییانە چین کە لە کردارەکانی حکومەت کەوتوونەتەوە لە میانەی جێبەجێکردنی سیاسەتە گشتیەکاندا.

2 - سید یاسین:

شیکردنەوەی سیاسەتە گشتیەکان بریتیە لەو هەوڵ و تێکۆشانانەی کە لە ئەنجامی گرتنە بەری چارەسەرێک یان چەند چارەسەرێک دێتە کایەوە ، ئەمە چ پێش وەختە بێ پێش جێبەجێکردنی یان پاش جێبەجێکردن، پێش جێبەجێکردن واتا پێشبینی کاریگەرییە چاوەڕوانکراوەکان دەکات، ، پاش جێبەجێکردن هەڵدەستێ بە شیکردنەوەی کاریگەرییەکانی سیاسەتی گشتی.

3 - بێنتڵ

ئەمەیان پێی وایە شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی میتۆدێکە کە یارمەتی دارێژەرانی بڕیار دەدات بۆ هەڵبژاردنی باشترین بەدیل بۆ چارەسەرکردنی کێشەیەکی گشتی بە پشت بەستن بە بەکارهێنانی ڕێگای زانستی و عەقڵانی.

4 - جێمس وێلد

پێی وایە شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی بریتیە لە بەکارهێنانی لۆجیک و بەڵگە بۆ هەڵبژاردنی باشترین سیاسەت لە نێوان کۆمەڵێک ئەلتەرناتیڤی سیاسیدا.

لە ئەنجامی ئەو پێناسانەی کە ئاماژەمان پێکرد لە بواری شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی دەگەینە ئەو تێبینەی کە شیکردنەوەی سیاسەتە گشتیەکان وابەستەی ئەو بارودۆخە ناهەموارانەیە کە پەیوەستن بە بواری کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابورییەکان یاخود ڕوونتر بڵێین پەیوەستن بە چۆنیەتی مامەڵەکردنی حکومەت لەگەڵ ژینگەی دەرەوەدا، کەواتە شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی کۆمەڵێک هەوڵ و تێکۆشانی سیستەماتیکە بۆ

لێکۆڵینەوە و دراسەتکردنی سروشتی کێشەکە کە دواتر پێداچوونەوەی هۆکار و کاریگەرییەکانی ئەو کێشەیە دەکرێت، ئینجا ئەو ئەلتەرناتیڤانە دەست نیشاندەکرێت بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەم کێشەیە، ئەمەش لە ڕێگای ئەو زانیارییانەی بە دەست بڕیاردەرانی سیاسەتی گشتی دەگات، دەبێ زانیارییەکان دروست بن و جێگای متمانە بن، چونکە شیکاریکەرانی سیاسەتی گشتی شیکردنەوەکانی لەسەر ئەو زانیارییانە بونیاد دەنێ کە لە ژینگەی دەرەوەی خۆی بەدەستی دەگات.

قۆناغەکانی شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی

هەشت قۆناغی گرنگ لە شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی دا هەن:

یەکەم: دەستنیشانکردنی کێشەکە و ڕەهەندەکانی:

یەکەم قۆناغ بۆ شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی بریتیە لە دەستنیشانکردن و ناسینی ئەو کێشەیەی کە لە کۆمەڵگا بوونی هەیە، کێشەکەش لەلایەن زۆربەی خەڵکەوە ڕەهەندێکی گشتگیری هەیە و دەکرێت سنووری ئەم جەماوەرەش ببەزێنێت کە ڕاستەوخۆ تووشی کێشەکە نەبوونە. بۆ نموونە نەخۆشی کولێرا یان ئیبۆلا یان پەتایەکی هاوشێوەی ئەو پەتایەی کە لەکۆتایی ٢٠١٩ سەرەتای ٢٠٢٠ لە جیهاندا بڵاوبۆوە بە ناوی ڤایرۆسی کۆرۆنا، هەم کێشەی ئەو کەسانەیە کە تووشی ئەم نەخۆشییە یاخود ڤایرۆسە بوونە، و هەم کێشەی ئەو کەسانەیە کە تووشی نەبوونە، بەڵام ئەگەری تووشبوونی ئەو کەسانەش لە ئارادایە. یاخود نەبوونی ناسەقامگیری کێشەیەکی گشتگیرە.

بە بڕوای پیت دراکێر شیکاریستی سیاسەتی گشتی دەتوانێت بە گرتنەبەری سێ هەنگاو مامەڵە لەگەڵ کێشەکەدا بکات:

یەکەم: پۆلێنکردنی کێشەکە: ئایا کێشەکە، کێشەیەکی گشتییە؟ ئایا ئەگەری دووبارە بوونەوەی هەیە؟ ئایا پێشتر کێشەیەکی لەم جۆرە ڕوویداوە، یا خود کێشەکە خەسڵەتێکی تایبەتی هەیە؟ کێشەیەکی نوێیە و میکانیزمی نوێ و جیاواز بۆ چارەسەرکردنی پێویستە ؟

دووەم: ناسینی کێشەکە : واتە دەستنیشانکردن و شیکرنەوەی گشت رەهەندەکانی پەیوەست بە کێشەکە، واتە هۆکارەکانی سەرهەڵدانی کیشەکە چین؟ بە واتایەکیتر کلیلی کێشەکە چییە ؟

سێیەم: دۆزینەوەی وە ڵامێک بۆ کێشەکە: واتە دوای پۆلێنکردن و ناسینی کێشەکە، دواتر پێویستە چارەسەرییەک بۆ کێشەکە بدۆزینەوە تا کێشەکە بنبڕ بکرێت. مەبەست لە بنبڕ کردنی چارەسەریەکی هەمیشەیی نییە، چونکە دەکرێت سەر لە نوێ کێشەکە بە شێوازێکیتر و لە کاتێکیتردا سەرهەڵبداتەوە .

دووەم: کۆکرنەوەی زانیاری دروست و تەواو لەسەر کێشەکە :

بۆ چارەسەرکردنی کێشەیەکی گشتی، پێویستیمان بە کۆکردنەوەی زانیاری زۆر و هەمە ڕەهەند هەیە، تا بتوانین کۆنترۆڵی کێشەکە بکەین و لایەنە جۆراوجۆرەکانی بناسین تا بتوانین بەدیلەکان و باشترین بەدیل دەست نیشان بکەین. لێرەدا دەکرێت پشت بە هەردوو جۆری زانیاری چۆنایەتی و چەندایەتی ببەستین. واتە ئەو ڕێبازەی کە هارۆڵد لاسویل بۆ داڕشتنی سیاسەتی گشتی بانگەشەی بۆ دەکات .

بۆ کۆکردنەوەی زانیارییەکان، شیکاریستی سیاسەتی گشتی، پشت بە سێ بنەمای سەرەکی دەبەستێت:

1 - بیرکردنەوەی ورد و بەردەوام لەسەر کێشەکە: ئەویش بۆ دڵنیا بوون لە دروستی زانیارییە بەردەستەکان و سەرچاوەی زانیارییەکان .

2 - وەرگرتنی بۆچوونی پسپۆران: ئەمەش لە پێناو ئەوەیە کە سیاسەتی گشتی، بوارێکی فرە ڕەهەندە؛ کەواتە چارەسەری کێشەکەش، فرە بوارە. هەر بۆیەش راوێژکردن لەگەڵ پسپۆران دەبێتە هۆی پتر تێگەیشتن لە کێشەکە و ناوڕۆکی کێشەکە و سنورەکانی کێشەکە .

3 - دروست بەکارهێنانی زانیارییە ئامارییەکان: واتە ئەو ئامار و زانیاریانەی کە شیکاریستی سیاسەتی گشتی لە سەر چاوە باوەڕ پێکراوەکانەوە بەدەست دێنێت. ئەمەش گەرەنتی دروست دەرکردنی بڕیارەکان و هەڵسەنگاندنی بابەتیانە و بەردەوام بوونی سیاسەتی گشتی دەدات . بۆ ئەوەی کە ئەم زانیاریانە سوودمەند بن، پێویستە زانیارییەکان ئەم خەسڵەتانەی خوارەوەیان هەبێت:

یەکەم: گشتگیر بوون : واتە پێویستە زانیارییەکان رووماڵی گشت ڕەهەندەکانی کێشەکە بکات.

دووەم: بابەتی بوون و ورد بوون (الدقة و الموضوعية)، دەبێ زانیارییەکان ورد و دروست و بێلایەنانە و باوڕپێکراو بن.

سێیەم: گونجاو بوون (الملائمة)، واتە زانیارییەکان لە گەڵ ژینگە و جۆری کێشەکە گونجاو بن.

سێیەم :دیاریکردنی بەدیلەکان

لەم قۆناغەدا گرفتەکە ڕووبەڕووی تاقیکردنەوە دەبێتەوە، واتە لەم قۆناغەدا دەبێ بزانین کە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکە، چەند بەدیل لەبەردەستماندا هەن. ئەمەش دەگە ڕێتەوە بۆ توانایی شیکاریستی سیاسی لە دۆزینەوەی بەدیلەکان. بۆ نموونە ئایا بەردەوامی بە بارودۆخی بەرقەرار بدەین، یاخود بەشێک لە کێشەکە چارەسەر بکەین و بەشەکەی تریش بە درەباز بوونی زەمەن چارەسەر دەبێت؟ یا خود هەر جۆرە دەستێوەردانێک کێشەکە قوڵتر دەکاتەوە. پشت بەستن بە ڕێکارە زانستییەکان و هەڵسەنگاندنی بەهاکانی کۆمەڵگا لەم قۆناعەدا گرنگی تایبەتی هەیە. کۆمەڵێک شێواز لە قۆناغی دیارکردنی بەدیلی چارەسەر دەگرێتە بەر وەک :

شێوازی مەزەندەکردن (Intuition): ئەم قۆناغە پشت بە ئەزموونە کەڵەکە بووەکان دەبەستێت. ئەویش بەو پێیەی کە ژینگەی کێشەکە، جۆرێک لە گومان و ناڕوونی تێدایە و لە ڕابردوودا ئەم جۆرە کێشەیە بە کەمی ڕوویداوەو و زانیاریی سەبارەت بە کێشەکە لەبەردەست نییە و کاتیش بۆ دیراسەکردنی وردی کێشەکە بوونی نییە. بەڵام گوشار بۆ چارەسەرکردنی کێشەکە زۆرە. بۆیە شیکاریستی سیاسی بۆ چارەسەرکردنی کێشەکە، پەنا بۆ مەزەندە و گریمانەکانی خۆی دەبات.

لە شێوازی دێلفی (Delphi): لەم شێوازەدا، بیر و بۆچوونی کۆمەڵێک پسپۆر و شارەزا لە بوارێکی تایبەت و بوارە جیاوازەکاندا وەردەگیرێت و لە کۆی گشتی بۆچوونەکان سیاسەتێکی گشتی دادەڕێژرێت .

شێوازی سیناریۆ (Scenario): لەم شێوازەدا گریمانە بۆ کۆمەڵێک رووداو دەکرێت کە ، لەوانەیە لە داهاتوودا روو بدەن. هەر بۆیەش کۆمەڵێک بەدیل دەخرێنەڕوو. پێشنیازکردنی ئەم سیناریۆیانە دەبنە هۆی

نزیکبوونەوە لە دۆزینەوەی چارەسەری کێشەکان یا خود چارەسەرکردنی کێشەگەلێک کە لە داهاتوودا ڕوو دەدەن .

چوارەم : هەڵبژاردنی باشترین بەدیل

لەم قۆناغەدا شیکاریستی سیاسەتی گشتی کۆمەڵێک بەدیلی لەبەر دەستە کە هەرکامەیان تێچوون و میکانیزمی تایبەتی بۆ جێبەجێکردنیان پێویستە. شیکاریستی سیاسەتی گشتی بە ڕەچاوکردنی توانایی و سەرچاوە بەردەستەکانی خۆی، باشترین بەدیل لە نێوان کۆمەڵێک بەدیلدا هەڵدەبژێرێت. ئەم هەڵبژاردنەش پشت بە بارودۆخی کۆمەڵایەتی، سیاسی، کولتوری و توانایی مادی حکومەت دەبەستێت. لەم قۆناغەدا شیکاریستی سیاسەتی گشتی، خوێندنەوە بۆ ئەگەر و دەرهاوێشتەکان و لایەنی ئەرێنی و نەرێنی هەر بەدیلێک دەکات و لە دواجاردا باشترین بەدیل کە لەگەڵ ژینگەی کۆمەڵایەتی بگونجێت هەڵدەبژێرێت . دەبێ ئەوەش ڕەچاو بکەین کە هەندێ جار باشترین بەدیل لەگەڵ ژینگەی کۆمەڵایەتیدا ناگونجێت، بۆیە پەنا بۆ بەدیلەکانیتر دەبردرێت کە لەوانەیە تێچوونی زۆرتریشی پێویست بێت . بۆ نموونە، کردنەوەی سەیرانگەیەک لە ناو چەیەکی خاوەن دیمەنی سروشتی جوان و کەش و هەوای گونجاو بۆ گەشتیاری، بەڵام ناوچەکە لەسەر سنورە و دوورەدەستە و لەوانەیە بکەوێتە بەر هەڕەشەی فڕۆکە جەنگییەکانی تورکیا و تۆپبارانی ئێران؛ یاخود خودی کولتوری ناوچەکە ڕێگرە لەوەی کە ناوچەکە ببێتە بە ناوچەیەکی گەشتیاریی.

پێنجەم: تاقیکرنەوەی باشترین بەدیلی هەڵبژێردراو

ئەم قۆناغە ڕاستەوخۆ بە قۆناغی چوارەم بەستراوەتەوە و شیکاریستی سیاسەتە گشتییەکان خوێندنەوەی باشترین بەدیلی هەڵبژێردراو دەکات؛ واتە میکانیزمەکان، بڕیارەکان، تێچوونەکان و بەدواهاتەکان هەڵدەسەنگێنێت و هەوڵ دەدات لە قۆناغی تیۆرییەوە دەرباز بێت و پێداچوونەوەیەکی گشتی بکات و خۆی ئامادە بکات بۆ ئەگەری هەر جۆرە گۆڕانکارییەک یان دەرهاوێشتەیەکی نەرێنی کە لەوانەیە لە قۆناغی جێبەجێکردنی سیاسەتە گشتییەکەدا بێتە کایەوە. لەم قۆناغەدا شیکاریستی سیاسەتی گشتی، ئامانجی سەرەکی سیاسەتی گشتی دەستنیشان دەکات. بۆ نموونە، لە دابینکردنی کارەبا بۆ شارێک کام جۆرە سیستەمی کارەبا گونجاوترە، ئایا کارەبایەک کە لە خۆر یان ئاو یان گاز، یان هەڵم بەرهەمدێت، کامەیان باشترە هەم لە ڕووی تێچوونەوە هەم لە ڕووی تەندروستیەوە و هەمیش لە ڕووی شارەزایی بەردەست و تێچوونی کاتەوە. ئایا لە کاتی ڕاکێشانی کارەبا بیر لە زیادبوونی ژمارەی دانیشتوان کراوەتەوە؟

شەشەم: جێبەجێکردنی بەدیل

ئەم قۆناغە لەگەڵ پێنج قۆناغەکەی پێشووتر جیاوازە، چونکە لە قۆناغەکانیتردا دەستنیشان کردنی کێشەکە و ڕاو بیر وبۆچوونەکان وەرگیراوە و لەم قۆناغەدا بە ڕەچاوکردنی بەها گشتییەکانی کۆمەڵگا بەدیلەکە دەچێتە بواری جێبەجیکردنەوە. لەوانەیە جێبەجێکردنی باشترین بەدیل لەگەڵ فەلسەفەی ژیان و ئەخلاقی گشتی کۆمەڵگا یەکتر نەگرێتەوە. هەروەها، جێبەجێکردنی سیاسەتی گشتی مەرج نییە لەگەڵ بەرژەوەندی گشت لایەن و هێزە کۆمەڵایەتییەکان یەکتر بگرێتەوە. بەڵام پێویستە لەم قۆناغەدا ڕەزامەندی زۆرینەی کۆمەڵگا دەستەبەر بکات تا سیاسەتەکە جۆرێک لە مەشروعییەت وەربگرێت. ئەم ڕەزامەندیەش لەو سازشەوە دەستەبەر دەکرێت کە لە قۆناغی پێشوتردا لە لایەن هێزە کۆمەڵایەتی-سیاسییەکانەوە

دەستەبەرکراوە. بۆ نموونە دامەزراندنی حکومەتێکی بنکە فراوان لە هەرێمی کوردستاندا. بۆیە پێویستە شیکاریستی سیاسەتی گشتی بەدوای بەدیلەکاندا بگەرێت و باشترین بەدیل لە میانەی سازشی سیاسیەوە هەڵبژێردرێت و جێبەجێ بکرێت. بە پێی ئەم نموونەیە، بۆمان دەردەکەوێت کە جۆری سیستەمی سیاسی-کۆمەڵایەتی و بوونی ململانێی سیاسی، کاریگەری لەسەر جۆری کێشەکان و چارەسەریان دروست دەکات. جێبەجێکردنی بەدیل گرتنەبەری کۆمەڵێک هەنگاوی پێویستە کە بریتین لە:

یەکەم: دارشتنی بەدیلەکە بە جۆرێک کە گوزارشت لە ئامانجە سەرەکیەکە بکات و هیچ نا ڕوونی و ئاڵۆزی تێدا نەبێت کە لێکدانەوەی جیاواز هەڵبگرێت.

دووەم: راگەیاندنی بەدیلەکە لە کاتێکی گونجاو و دیاریکراودا. واتە رەچاوکردنی بارودۆخی کۆمەڵایەتی، ئابوری و سایکۆلۆژی خەڵک.

سێیە م: ئامادەکردنی ژینگەی ناوەوەی حکومەت بۆ ڕاگەیاندنی بەدیلەکە. واتە ئامادەکردنی پارە و لایەنی کارگێڕیی و سەرچاوە بەردەستەکان بۆ جێبەجێکردنی بەدیلەکە.

چوارەم: ئامادەکردنی ژینگەی دەرەکی: واتە ژینگەی ناوخۆیی کۆمەڵگا و دەرەوەی کۆمەڵگا. چوونکە دەکرێت کێشەکە سنورەکانی وڵاتێک ببڕێت. بۆ نموونە لە پرسی ریفراندۆمی هەرێمی کوردستان لە ٢٥-٩-٢٠١٧.

هەفتەم: بەدواداچوون و چاودێریکردن :

چونکە کۆمەڵگا، کۆمەڵگایەکی داینامیکە و کێشەکان بە بەردەوامی لە سەرهەڵدان و دووبارە بوونەوەدان، بۆیە لەم قۆناغەدا شیکاریستی سیاسەتە گشتییەکان، بەدواداچوون و چاودێری چۆنیەتی جێبەجێکردنی سیاسەتی گشتی دەکات تا بزانێت کە ئایا ئامانجە دە ستنیشانکراوەکان پێکێنراون یان نا. یا خود سیاسەتەکە دەرنجامی نەرێنی لێکەوتووتەوە و پێویستی بە بەدواداچوون هەیە. کەواتە هەر وەک چۆن پزیشک تەنیا بە نووسینی دەرمان بۆ نەخۆ ش ناوەستێت و تا دوایین قۆناغی چاکبوونەوەی نەخۆش، چاودێری نەخۆش دەکات، بۆیە شیکاریستی سیاسیش دەبێ بەدواداچوون بۆ شیکردنەوەکان و جێبەجێکردنی سیاسەتەکان بکات. ئەگەر لە قۆناغی جێبەجێکردندا دەرکەوت کە کێشەیەک دێتە کایەوە، دەبێ رێکاری پێشگیرانە بگرێتەبەر کە کێشەی زۆرتر نەیەتەکایەوە. چونکە دەکرێت گشت تێچوونەکانی سیاسەتی گشتی بە فیرۆ بچێت . بۆ نموونە لە دروستکردنی بەنداو . یا خود تەنیا کێشانی رێگاو بان بەس نییە، بەڵکو بەدواداچوونی بەردەوام تەنانەت لە دوای تەواو بوونی پرۆژەکەش پێویستە.

هەشتەم : هەڵسەنگاندنی دەرەنجام و دەرهاوێشتەکانی بەدیلەکە

لەم قۆنا غەدا شیکاریستی سیاسەتی گشتی بە دوای وەڵامی کۆمەڵێک پرسیاردا دەگەرێت؛ ئایا بەدیلەکە ئامانجە دیارکراوەکانی خۆی پێکاوە؟ دەرهاوێشتە ئەرێنی و نەرێنی بەدیلەکە لەسەر ژیانی کۆمەڵایەتی چین؟ ئایا بەدیلەکە کە سیاسەتێکی گشتیە، لە ئەرزی واقعیدا، ژیانی خەڵکی باشتر کردووە یان خراپتر؟ لێرەدا شیکار یستی سیاسەتی گشتی سەر لە نوێ مەعریفە بەدەست دێنێت؛ واتە مەعریفەی ئەوەی کە چ گۆڕانکاریەک لە ژیانی خەڵکدا هاتووتە کایەوە و هەنگاوی داهاتوو بۆ دارێشتنی سیاسەتێکیتری گشتی چییە ؟

خەسڵەتی شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی:

وەک پێشتر باسمان کرد بۆ ئەوەی کە ئامانجی سیاسەتی گشتی دەستەبەر بکەین و جێبەجێکردنی سیاسەتی گشتی بخەینە سەر ڕێڕەوی دروستی خۆی، شیکردنەوەی سیاسەتە گشتییەکان کارێکی گرنگە، باشترین شیکردنەوەش، ئەو شیکردنەوەیە کە بەبەردەوامی ئەنجام دەدرێت و بە زانیاری داتای پێویست پڕچەک کرا بێت تا بتوانێت چارەسەری کێشە گشتیەکان بکات. کەواتە ئەو ڕێبازەی کە شیکردنەوەی سیستەمی سیاسی پشتی پێدەبەستێت بریتیە لە ڕێبازی چارەسەرکردنی کێشە (Problems Solving Approach) بەم جۆرەش دەستنیشانکردن و پۆلێنکردنی کێشەکە، وەک نیوەی چارەسەری کێشەکە هەژمار دەکرێت، گرنگترین خەسڵەتەکانی شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی بریتین لەمانەی خوارەوە:

خەسڵەتی یەکەم: ڕەوتی شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی پشت بە چەمکەکانی وەک (گشت، ژینگە و کۆمەڵگا) دەبەستێت. واتا گشت ئەو کێشانەی کە لە ژیانی کۆمەڵایەتی-سیاسی کۆمەڵگادا بوونی هەیە شیکردنەوەی سیاسەتە گشتیەکان گرنگیان پێدەدات. بۆ نموونە پێکهێنانی کۆمیتەی چاکسازی سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان لە ساڵی ٢٠١١ دا. یاخود کێشەی زبڵخانەی هەولێر کە لە دەرەوەی شارە و ئاو و هەوا پیس دەکات. شیکردنەوەی سیاسەتە گشتیەکان، هەوڵی دۆزینەوە و چارەسەرکردنی ئەم کێشانە دەدات و پرۆگرامێکی تایبەتی بۆ دادەڕێژێت و دەیکاتە بەرنامەی کاری حکومەت.

خەسڵەتی دووەم: شیکردنەوەی سیاسەتە گشتیەکان پرۆسەیەکی دوو ڕەهەندییە، ڕەهەندی یەکەم: شێوازی پێشگیریکردنی (Proactive) هەیە، واتە شیکاریستی سیاسەتە گشتیەکان نە تەنیا بە دوای چارەسەری کێشەکاندا دەگەڕێت، بەڵکو پێش ئەوەی کە کێشەکە لە ئەرزی واقیعدا ڕووبدات پێشبینی سەرهەڵدانی کێشەی نوێش دەکات و میکانیزمی گونجاویش بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی کێشەکە دەگرێتە بەر.

ڕەهەندی دووەم: ڕەهەندی پەرچەکردارە (Reactive)، واتە کێشەکە بوونی هەیە و شیکاریستی سیاسی بە دوای میکانیزمی چارەسەریدا دەگەڕێت.

خەسڵەتی سێیەم: لە شیکردنەوەی سیاسەتی گشتیەکاندا گرنگی بە بەها، پرەنسیپ، گریمانە و تیۆرییە کۆمەڵایەتییەکان دەدرێت و لە داڕشتنی سیاسەتی گشتیدا بەکاردەهێنرێن، ئەم گرنگیدانەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە حکومەت ڕەزامەندی هاوڵاتیان دابین دەکات.

خەسڵەتی چوارەم: شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی پشت بە میتۆدی بەراوردکاری (Comparative Method) دەبەستێت، ئامانج لە بەکارهێنانی ئەم میتۆدەش بەراوردکردنێکی زیاتر لە بەدیلێکی سیاسەتی گشتیە، هەروەها بەراوردکردنێکی سیاسەتێکی گشتی لە دوو ژینگەی جیاوازدا، یاخود لە یەک ژینگەدا و لە دوو یان چەند قۆناغی زەمەنی جیاوازدا. مەبەستی سەرەکیش دۆزینەوەی لێکچوون و جیاوازییەکانی نێوان سیاسەتە گشتیەکانە تا سوود لە چارەسەرییەکانی سیاسەتە گشتیە جیاوازەکان وەربگیردرێت.

خەسڵەتی پێنجەم: جێبەجێکردنی سیاسەتی گشتی پشت بە کۆمەڵێك میکانیزمی توێژینەوەی زانستی و کۆکردنەوەی داتا و زانیارییەکان دەبەستێت، تا پلانێکی سیاسی تۆکمە دابڕێژێت، لە حاڵی حازردا، بەرنامەکانی کۆمپیوتەر و پرۆگرامسازی و بیرکاری ئامرازی باون لە شیکردنەوەی سیاسەتی گشتیدا، بۆ نموونە داڕشتنی نەخشە و مارکێتی شارێک بە کۆمپیوتەر و دواتر جێبەجێکردنی.

خەسڵەتی شەشەم: شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی، بایەخی زۆر بە داهێنان و ئافراندن لە چارەسەرکردنی کێشەکانی کۆمەڵگا دەدات. هەروەها سوودوەرگرتن لە ئەزموونی وڵاتانی تر یەکێک لە ڕێگاکانی شیکردنەوە و داڕشتنی سیاسەتی گشتیە. بۆ نموونە لە ئەنجامدانی نەشتەرگەری سیزاریەن بە ئامرازی لێزەرییەوە لە بڕی نەشتەرگەری تەقەڵ لێدان کە تێکچوونی زۆرتر و لایەنی نەرێنی(Side Effect) مەترسیداریشی هەیە.

خەسڵەتی حەفتەم: میتۆدی شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی، میتۆدێکی کراوەیە و سوود لە میتۆدی زانستەکانیتر وەردەگیرێت و بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی خۆی بەکاریان دێنێت. ئەمەش بەو مانایە دێت کە سیاسەتی گشتی لە هەڵومەرجی ئاڵۆز و لە ژینگەی ئاڵۆزدا دروست دەکرێت و چەندین لایەن لە دروستکردنی سیاسەتی گشتیدا بەشدارن.

ئاستەنگەکانی بەردەم شیکر دنەوەی سیاسەتی گشتی

شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی ڕووبەڕووی چەندین ئاستەنگ دەبێتەوە :

1 - شیکاریستی سیاسەتی گشتی بە پەیڕەویکردنی میتۆدی زانستی لە شیکردنەوەی سیاسەتە گشتییەکاندا، ڕووبەرووی کۆمەڵێک کێشەی پراکتیکی لە ئەرزی واقیعدا دەبێتەوە. بۆ نموونە کەمی داتا و زانیارییەکان، یا خود بوونی زانیاری و دەست نەگەشتن پێیان. سەپاندنی سیفەتی نهێنی بەسەر هەندێ بەڵگەنامە و زانیارییەکانی حکومەتدا. نەبوونی توێژینەوەی هاوشێوە یاخود توێژینەوەی پێویست لەسەر کێشەیەک .

2 - شیکاریستی سیاسەتی گشتی، دەتوانێت خەملاندنی تێچوونە مادییەکانی سیاسەتێک یاخود بەرنامە و پرۆژەیەک بکات، بەڵام ناتوانێت خەملاندنی تیچوونە مەعنەوییەکانی ئەم پرۆژەیە

بکات. یاخود ناتوانێت خەملاندنی تێچوونی ڕووداو و پێشهاتە نەخوازراوەکان بکات. بۆ نموونە لە دروستکردنی بەنداوێک لەوانەیە گوندێک لەناو بچێت، تەنانەت ئەگەر قەرەبووی ماددی ئەم کەسانە بکرێت بەڵام ناتوانرێت قەرەبووی مەعنەوی بکرێت. یاخود ناتوانرێت پێش لەگرتنی لافاو لە کاتی دروستکردنی بناغەی بەنداوەکەدا بگیرێت کە لەوانەیە ببێتە هۆی تێکچوونی پرۆژەکە. هەروەها شیکاریستی سیاسەتی گشتی، ناتوانێت خەملاندنی بەدەستهاتووەکانی کۆتایی(العوايد النهائية) جێبەجێکردنی سیاسەتێک بکات .

3 - لەوانەیە شیکاریستی سیاسەتی گشتی، لە دارشتن و شیکردنەوەی سیاسەتێکی نوێدا ڕووبەڕووی بەرپەرچی بەها باوەکانی کۆمەڵگا ببێتەوە و بەهاکانی کۆمەڵگا لەگەڵ بیروبۆچونەکانی ئەو و دارشتنی سیاسەتێکی نوێ نەگونجێت. بۆ نموونە لەناوبردنی گۆرستانێک بۆ دروستکردنی ناوەندێکی بازرگانی .

4 - ململانێی نێوان هێزە کۆمەڵایەتی-سیاسیەکان، بەربەستێکی گرنگە لەبەردەم شیکاریستی سیاسەتی گشتیدا؛ چونکە پێشبینیکردنی ململانێ و نزم بوونەوە و بەرزبوونەوەی ئاستی ململانێ کاریگەری بەسەر داڕشتن و شیکردنەوەی سیاسەتی گشتیدا دروست دەکات. بۆ نموونە لە دوای ئەنجامدانی هەڵبژاردنەکانی پەرلەمانی ساڵی ٢٠١٣ لە هەرێمی کوردستاندا، بۆ نزیکەی هەفت مانگ کابینەی وەزاری پێکنەهێنرا، ئەمەش بەو مانایە دێت کە کابینەی حکومەت ناتوانێ کۆ ببێتەوە و گفتوگۆ لە سەر بەرنامەکانی بکات .

5- هەندێجار کێشەکە جۆرێکە کە شیکاریستی سیاسەتی گشتی زانیاری و پسپۆڕیی پێویستی دەربارەی کێشەکە نییە. بۆ نموونە لە ساڵی ٢٠١٥ لە ناوچە گەرمیان جۆرە ئافەتێک لە بەرهەمی کشتوکاڵیدا و بووە هۆی وشک بوونەوەی بەرهەمە کشتوکاڵییەکان. پسپۆڕانی بواری کشتوکاڵ زانیاریان لەسەر ئەمجۆرە ئافەتە نەبووە .

مەرجەکانی شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی

مادام کۆمەڵگای مرۆڤایەتی کۆمەڵگایەکی داینامیکە و بە بەردەوام لە گۆڕاندایە، کە واتە سروشتی کێشەکانیش بەردەوام لە گۆڕاندایە بۆیەش نابێت شیکردنەوەی سیاسەتی گشتی شیکردنەوەیەکی چەق بەستوو و وشک و نەگۆڕ بێت؛ بەڵکو پێویستە بە بەردەوامی لە گۆڕاندا بێت و لەگەڵ دەرهاوێشتەکانی کۆمەڵگادا بگونجێت و وەڵامی ڕاستەقینەی کێشە کۆمەڵایەتییەکان بداتەوە. ئەم خۆگونجانەش پێویستی بە چەند مەرجێک هەیە کە بریتین لە:

1 - پێویستە شیکاریستی سیاسی، پشت بەو زانیاری و داتایانە ببەستێت کە لە میانەی ئەزموونێکی عەمەلی و تاقیکردنەوەدا دەرباز بوو بێت. هەروەها لە قۆناغە سەرەتاییەکانی توێژینەوەدا گرنگی بە گریمانە نەسەلمێنراوەکانیش بدات، چونکە سەرچاوەی ڕێنماییکردنی شیکاریستی سیاسییە . بۆ نموونە لە دەشتی هەولێر ئەگەری ڕۆچوونی خاک زۆرە؛ ئەگەر بێتوو بینای چەندین قات دروست بکرێت تا چەند ئەم خاکە دەتوانێت قورسایی بیناکە تەحومول بکات، یاخود لە کاتی بوومەلەرزەدا زیانی زۆر بەم بینایە نەکەوێت. بۆ بەدەستهێنانی زانیاری لەم بارەوە شیکاریستی سیاسەتی گشتی پێویستی بە ڕێنمایی ئەندازیارەکان و شارەزایانی بواری ئاو و جیۆلۆجیستەکان هەیە.

2 - پێویستە شیکاریستی سیاسی پابەندی زانیارییە بەردەستەکانی بێت تا بتوانێت وەسفی بارودۆخی سیاسی بکات. هەروەها توانایی ئەوەی هەبێت کە هۆکار و دەرەنجامەکانی سیاسەتی گشتی پێکەوە گرێ بدات و بتوانێت لە کاتە چارەنووسازەکاندا (حاسم) بڕیاری خێرا بدات. واتە ناکرێت تا ئەو کاتەی کە زانیاری و داتا بوونی هەبێت، پەنا بۆ خەملاندن و مەزەندە کردن ببات.

3 - پێویستە شیکاریستی سیاسی بزانێت کە کۆمەڵگا و ژینگەی دەوروبەری ژینگەیەکی نموونەیی و ئایدیال نییە، بەڵکو جیهانێکی ئاڵۆزە و بەردەوام لە گۆڕاندایە، بۆیە پێویستە وردبین بێتوو و ڕەچاوی ئاڵۆزیی ژینگەی دەوروبەری بکات. بۆ نموونە ناکرێت، بە بێ ڕەخساندنی هەلی کار موچە بۆ گشت هاوڵاتیان دابین بکرێت، ئەمەش دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی دیارەی تەمبەڵی و بێکاری و دواکەوتنی کەرتی ئابوری. یاخود لە ئەگەری سەرهەڵدانی هەر قەیرانێکی دارایی، کۆمەڵگا و دەسەڵاتی سیاسی ڕووبەڕووی کێشە دەبێتەوە.

4 - پێویستە شیکاریستی سیاسی، گرنگی بە بەها و باکگراوندی بڕوا و دونیابینی کارەکتەرە سیاسییەکان و خودی شیکەرەوەی سیاسی بدات. چونکە بیروبۆچوونی شیکاریستی سیاسی کاریگەری لەسەر چۆنیەتی شیکردنەوە و داڕشتنی سیاسەتی گشتی دادەنێت. شیکاریستێکی کاپیتالیستگەرا بۆچوونەکانی لەگەڵ شیکاریشتێکی مارکسیستگەرا جیاوازە. شیکاریستی ، کاپیتالیستگەرا گرنگی بە بازاری ئازاد و دابەشکردنی دەسەڵاتەکان و نا-ناوەندگەرایی دەدات بەڵام شیکاریستێکی مارکسیزمی، گرنگی بە ناوەندگەرایی و داڕشتنی بڕیارەکان لە ناوەند دەدات.

پۆلێنکردنی سیاسەتە گشتییەکا ن

هەر توێژەرێک بە جۆرێکی پۆلێنی سیاسەتە گشتییەکان دەکات. بۆ نموونە سیاسەتی گشتی گەورە و بچووک، سیاسەتی گشتی ڕەنگدەرەوەی بەرژەوەندیی زۆرینە، سیاسەتی گشتی تایبەت بە گروپە بەرژەوەندیخوازەکان یاخود کەمینە نەتەوەیی و ئاینییەکان. لە خوارەوە تیشک دەخەینە سەر جۆرەکانی پۆلینکردنی سیاسەتە گشتییەکان .

یەکەم: سیاسەتە جەوهەرییەکان و سیاسەتە جێبەجێکارییەکان

سیاسەتە جەوهەرییەکان سیاسەتەکانی تایبەت بە مافی مرۆڤ، خۆشگوزەرانی، مافە مەدەنییەکان یاخود بیناکردنی بەنداو یان ڕێگاوبانێک لەخۆ دەگرێت. سیاسەتە جێبەجێکارییەکان باس لەوە دەکات کە کێ کارێک ئەنجام بدات و چۆن ئەم کارە ئەنجام بدات. گشت سیاسەتەکانی تەنزیمی دەچنە چوارچێوەی سیاسەتە جێبەجێکارییەکانەوە. بۆ نموونە یاسای ژمارە (١٧) ی ساڵی ٢٠١٣، کە تایبەتە بە جێبەجێکردنی یاسای ئیمتیازاتی لێکۆڵەرەوانی دادی ژمارە (٨٠) ی ساڵی٢٠١٢ ئیتیحادی لە هەرێمی کوردستان عێراق، یاخود یاسای ژمارە (١٢) ی ساڵی ٢٠١٣ کە تایبەتە بە جێبەجێکردنی یاسای ڕاژەی زانکۆیی فیدراڵی ژمارە (٢٣) ی ساڵی ٢٠٠٨ هەموارکراو لە هەرێمی کوردستان - عێراق، یاخود بڕیارەکانی حکومەت و یاساکانی پەرلەمان لە بواری پاکڕاگرتنی ژینگە و چۆنیەتی جێبەجێکردنی ئەم سیاسەتە دەچێتە قاڵبی سیاسەتی جێبەجێکارییەوە.

سیاسەتە جێبەجێکارییەکان، لە میانەی پیادەکردنیاندا کاریگەریی جەوهەری لەسەر کۆمەڵگادا دروست دەکات .

دووەم: سیاسەتە دابەشکارییەکان (توزیعی) و سیاستە تەنزیمییەکان

سیاسەتە دابەشکارییەکان ئەو سیاسەتانەن کە خزمەتگوزارییەکان، سوودەکان و سەرچاوەکان و بەرژەوەندییەکان بەسەر هاوڵاتیاندا دابەش دەکات. هەندێ لەم خزمەتگوزارییانە بەسەر توێژێک لە هاوڵاتیاندا دابەش دەکرێت، بۆ نموونە، هەڵمەتی نەهێشتنی هەژاری، دابینکردنی بیمەی کۆمەڵایەتی، پێشینەی هاوسەرگیری، یاخود تەرخانکردنی بڕی ٢٥ ملیۆن دینار وەک پێشینەی خانووبەرە بۆ گوندنشینان. هەندێک لەم خزمەتگوزاریانە بۆ گشت هاوڵاتیان دابین دەکرێت وەک ئاو و کارەبا و پێدانی رەگەزنامە. کەواتە سیاسەتە دابەشکارییەکان سەرلەنوێ بەکار هێنانەوەی سامانی گشتی و دابەشکردنییەتی بەسەر توێژێک یان گشت کۆمەڵگادا . ئەم دابەشکردنەی سامانەکان نابێتە هۆی ئەوەی کە ئەو کەسانەی لەم سیاسەتە دابەشکارییە سوودمەندن راستەوخۆ لەگەڵ یەکتردا رکابەرێتی بکەن. هەروەها ئەو بەرژەوەندییەی کە دەستەبەری دەکەن لەو باج و روسوماتەوە بەدەست نائێت کە لە چینێکی دیاریکراوی کۆمەڵگا وەردەگیرێت. کەواتە سیاسەتە دابەشکارییەکان چین و توێژێکی سوودمەند دروست دەکات بەبێ ئەوەی کە ئەم سوودمەندییە لەسەر حسابی کەسانیتر بێت . سیاسەتە تەنزیمییەکان، بە پێی سروشتیان بەربەست و سنور بۆ رەفتار و کردەوەکانی تاکەکان دروست دەکەن . بەم پێیەش سیاسەتە تەنزیمییەکان ئازادی سنوردار دەکەن، بەڵام سیاسەتە دابەشکارییەکان بەگوێرەی ئەوەی کە چ کەسانێک لە سیاسەتەکە سوودمەند بوونە ئازادی بەرفراوان دەکەن. سیاسەتی پاک راگرتنی ژینگە لەهەمان کاتدا کە سیاسەتێکی جێبەجێکارییە، سیاسەتێکی تەنزیمیشە. نموونەی سیاسەتە تەنزیمییەکان: تەنزیمکردنی خێرایی هاتوچۆ، کۆنترۆڵکردنی تاوانەکان، یاسای باج و دەرامەت، یاسای وەبەرهێنان، یاسای دامەزراندنی پارتە سیاسیەکان و سەندیکا و ئەنجوومەنەکان .

سێیەم: سیاسەتە مادییەکان و سیاسەتە رەمزییەکان

سیاسەتە مادییەکان هەر وەک لە ناوی دەردەکەوێت، بریتین لەو سیاسەتانەی کە دەستکەوتی ماددی یاخود دەستکەوتی مەلموس و هەستپێکراوی هەبێت بۆ نموونە یاسای دیاریکردنی کەمترین پارە بۆ هەر کاتژمێرێک کارکردن دەچێتە قاڵبی سیاسەتی مادییەوە. یاخود بەخشین و و بەرزکردنەوەی پۆستە ئیدارییەکان نموونەی سیاسەتی ماددین . کەواتە لەوانەیە لە سیاسەتە مادییەکاندا لایەنێک هەست بکات زەرەرمەندە و لایەنیتر هەست بکات کە سوودمەندە .

بەپێچەوانەی سیاسەتە مادییەکان، لە سیاسەتی ڕەمزیدا، لایەنەکان هەست ناکەن یاخود زۆر بە کەمی هەست دەکەن کە زەرەرمەند یان سوودمەندن. زۆر جار سیاسەتە مادییەکان بە هۆی خراپ ئیدارەکردنی سیاسەتەکە یاخود بە هۆی ئەوەی کە دەسەڵاتی یاسادانان و جێبەجێکار ناتوانن تێچوونی سیاسەتەکە دابین بکەن، سیاسەتی مادی دەبێت بە سیاسەتی رەمزی. بۆ نموونە، سیاسەتی نیشتەجێکردنی هەرێمی

کوردستان، بەهۆی ناتوانایی حکومەت لە بەڕێوەبردن و ئیدارەدانی ئەم کەرتە، بووەتە بە سیاسەتێکی ڕەمزی .

چوارەم: سیاسەتی گشتی جیانەکرا و (غیر قابل للتجزئة) و سیاسەتی گشتی لێکجیاکراو :

بۆ نموونە لە رووی تیۆرییەوە کاتێک کە خزمەتگوزاریی گشتی دابین دەکرێت، دەبێ ئەم خزمەتگوزاریانە بۆ گشت کۆمەڵگا و بە یەکسانی دابین بکرێت. یا خود سیاسەتی رێکخستنی هاتوچۆ و بەخۆرایی کردنی خوێندن دەبێ گشت تاکەکانی کۆمەڵگا لەخۆ بگرێت. یاخود دابینکردنی ئاسایشی نەتەوەیی، پاککردنەوەی شار و کۆکردنەوەی پاشماوە و زبڵ بۆ گشت تاکەکانی کۆمەڵگایە . بەڵام باجی پیشە یاخود دابینکردنی مووچە بۆ کەم ئەندامان تەنیا چینێکی دیارکراوی کۆمەڵگا دەگرێتەوە.

پێنجەم: سیاسەتی بونیاتنانەوەیی

مەبەست لەم سیاسەتە، دامەزراندنی دام و دەزگایەکی حکومی یان داخستنی دامودەزگایەک یان گۆڕینی شێوازی سیاسەتی دامەزراوەیەک دێت. بۆ نموونە دامەزراندنی وەزارەتی مافی مرۆڤ لە کابینەی پێنجەم و داخستنی ئەم وەزارەتە لە کابینەکانی دواتر.

پەیوەندی نێوان ژینگە و سیاسەتی گشتی

هەروەک باسمانکرد سیاسەتی گشتی هەڵقوڵاوی ژینگەی ناوخۆ و دەرەوەی کۆمەڵگایە، کۆمەڵێک فاکتەر، کاریگەری لەسەر دارێژەری سیاسەتی گشتی و خودی سیاسەتی گشتیدا دروست دەکەن ، ئەم فاکتەرانە بریتین لە :

- فاکتەری کولتوریی- سیاسی

- فاکتەری کۆمەڵایەتی و ئابوریی

- فاکتەری گۆڕانکارییە نێودەوڵەتییەکان (دەرەکی) .

لە دارێشتنی سیاسەتە گشتییەکاندا پێویستە گرنگی بە هەر یەک لەم فاکتەرانەی سەرەوە بدرێت چونکە :
١- سیاسەتە گشتتیەکان ناتوانن کارا و کاریگەر بن ئەگەر رەچاوی دۆخی ژینگەیی دەوروبەری خۆی نەکات .

٢ - لە ژینگەیەکی تایبەتدا، سیاسەتێکی گشتی سەرچاوە دەگرێت و لە میانەی کەناڵە فەرمی و نافەرمییەکانەوە دەچێتە ناو سیستەمی سیاسیدا .

٣- هەندێ جار لە لایەن ژینگەوە توانایی دارێژەی سیاسەتە گشتییەکان سنوردار دەکرێت .

٤- خەسڵەتە جیوگرافیاییەکانی وڵات، قەبارەی سەرچاوەکان، ژمارەی دانیشتوان و پێکهاتەی کۆمەڵایەتی و کولتوریی کاریگەری لەسەر چۆنیەتی دارێشتن و جێبەجێکردنی سیاسەتی گشتی دادەنێت .

یەکەم کاریگەریی فاکتەری کولتوری سیاسیی

کولتوری سیاسیی بەشێکە لە کولتوری گشتی کۆمەڵگا. واتە جۆری پەیوەندیی لە نێوان هاوڵاتی و حکومەت و ئەو بەها و هەڵوێستانەی کە کۆمەڵگا و حکومەت لە کایەی سیاسیدا دەگرنەبەر .

ئەڵمون دوو جۆرە کولتوری سیاسیی کە پەیوەستن بە پرسەکانی سیاسەتی گشتی لێکجیا دەکاتەوە :

یەکەم: کولتوری سیاسیی تەوافوقی: واتە ئەو کولتورەی کە لە میانەیدا هاولاتیان بە سازان و رێکەوتن دەگەن و جۆرە روانگەیەکی هاوبەشیان سەبارەت بە پرسە سیاسییەکان و کێشە سەرەکییەکانی کۆمەڵگادا هەیە .
دووەم: کولتوریی سیاسی ململانێی: لەمجۆرە کولتورەدا هاوڵاتیان بەسەر چەندین لایەندا دابەش بوونە و روانگەیەکی هاوبەشیان سەبارەت بە کۆی گشتی سیستەمی سیاسی و پرسە سیاسی و ئابورییەکان و چۆنیەتی چارەسەرکردنی کیشەکان نییە. واتە کۆمەڵگایەکی پەرتەوازەیە .

دووەم: فاکتەریی ئابوری- کۆمەڵایەتی

ناکرێت فاکتەرە ئابوری و کۆمەڵایەتییەکان لێکجیا بکرێنەوە. چونکە هەر وەک باسمانکرد سیاسەتی گشتی لە دەرەنجامی ململانێی هێزە کۆمەڵایەتی-سیاسییەکانە بۆ دەستەبەرکردنی بەرژەوەندییەکانیان کە ئەم بەرژەوەندیانە بە پلەی سەرەکی بەرژەوەندی ئابورین. زیاد لەمەش ڕادەی سەرچاوە سروشتییەکان و ئاستی پێشکەوتنی کۆمەڵگا و جۆری ئابوری (پیشەسازیی، کشتوکاڵ، بازرگانی) کاریگەریی لەسەر رادەی پێشکەوتنی کۆمەڵگا و دروستکردنی چینە کۆمەڵایەتیە جۆراوجۆرەکان دادەنێت. ئەمەو سەرەڕای پەیوەندی راستەخۆ لە نێوان جۆری پێکهاتەی کۆمەڵگا و کاریگەریی لەسەر پێشکەوتنی ئابوری کۆمەڵگاکە. بۆ نموونە، رادەی بەرزی خوێندەواریی دەبێتە هۆی بەرزبوونەوەی ئاستی داهاتی تاکەکەسی و پێشکەوتنی کەرتی ئابوری کۆمەڵگا. لە هەما ن کاتدا، ئاستی سەرچاوە مادیی و ئابورییەکانی کۆمەڵگا کاریگەریی لەسەر ئاست و جۆری سیستەمی پەروەردە دروست دەکات. کاریگەری فاکتەریی کۆمەڵایەتی-ئابوری لەسەر سیاسەتی گشتیدا لەو سیاسەتە ئابوریانەدا دەردەکەوێت کە حکومەت لە پێناو بوژانەوەی کەرتی ئابوریدا دەگرێتەبەر. بۆ نموونە، سیاسەتەکانی تایبەت بە بیمەی کۆمەڵایەتی، یاخود دیارکردنی رێژەی باج و جۆرەکانی باج. سیاسەتەکانی تایبەت بە دەوڵەتی خۆشگوزەران. گشت ئەم سیاسەتانە سیاسەتی ئابورین کە دەرنجامی ئابوری-کۆمەڵایەتی لیدەکەوێتەوە. بەم جۆرەش بۆمان دەردەکەویت کە ئێمە ناتوانین سیاسەتێکی گشتی بە بێ رەچاوکردنی فاکتەرە کۆمەڵایەتی-ئابورییەکان دابڕێژین .

سێیەم: فاکتەری گۆڕانکارییە نێودەوڵەتییەکان

دوای نەمانی ململانێی ئایدیۆلۆژییەکان و ڕووخانی جەمسەربەندی جیهانی و سەرهەڵدانی چەمکی بەجیهانیبوون، زۆر پرس بوونەتە پرسی جیهانی. پرسی وەک تیرۆر، پیسبوونی ژینگە، هەژاریی، کۆچ، چەکی کۆمەڵکوژ، توانەوەی بەستەڵەکی جەمسەری باکور و باشور، گەرمبوونەوەی گۆی زەوی و مافی مرۆڤ پرسی جیهانین و کاریگەری لەسەر داڕشتنی سیاسەتی گشتی وڵاتاندا دروست دەکات. هاوکات، لە سەردەمی ئەمرۆدا، هیچ وڵاتێک ناتوانێت قۆناغەکانی پێشکەوتن بە دوورەپەریزێ لەگەڵ جیهانی دەرەوەدا ببڕێت. بەم مانایەش وڵاتان بۆ پێشکەوتن و چارەسەرکردنی کێشەکان پێویستە سیاسەتی پشت بەیەکتر بەستنی دوولایەنە پەیرەو بکەن .

لایەنە بەشدارەکانی داڕێشتنی سیاسەتی گشتی

لە کۆمەڵگایەکی فرەیی و دیموکراسیدا کە ململانێی ئازاد تێدا بوونی هەبێت، ئەو لایەنانەی کە بەشداری لە داڕێشتی سیاسەتە گشتییەکاندا دەکەن زۆر و جۆراوجۆرن و هەر یەک لەم لایەنانەش چ لە ناوخۆ یاخود لە دەرەوەی خۆیدا ململانێی یەکتر دەکەن ؛ لە هەمان کاتدا هاوکاری یەکتریش دەکەن. گشت ئەو لایانانەی کە دەکەونە ناوەوەی دامەزراوە فەرمییەکانی حکومەت کە بە پلەی سەرەکی بریتین لە دەسەڵاتەکانی یاسادانان، دادوەری و جێبەجێکردن و دامەزراوە کارگێڕییەکان، لەگەڵ ئەو لایانەی کە دەکەونە دەرەوەی دامەزراوە فەرمییەکانی حکومەت وەک پارتە سیاسییەکان، گروپەکانی گوشار، ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی و هاوڵاتیان، لایەنی بەشدارن لە داڕێشتنی سیاسەتی گشتیدا.

کەواتە دوو لەیەن هەن لە داڕێشتنی سیاسەت گشتیدا : یەکەم: داڕێژەرە فەرمییەکان کە بە پلەی سەرەکی بریتین لە دەسەڵاتی یاسادانان، جێبەجێکردن و دادگاکان و دامەزراوە بیرۆکراتیکەکان. دووەم: داڕێژەرە نافەرمییەکان کە بریتین لە پارتە سیاسییەکان، گروپەکانی گوشار، گروپی بەرژەوەندیخواز و هاوڵاتیان.

یەکەم: دا ڕێژەرە فەرمییەکانی سیاسەتی گشتی

داڕێژەرە فە رمییەکان گشت ئەو لایەن و دامودەزگایانەن کە بە پێی دەستور و یاسا دەتوانن سیاسەتی گشتی وڵات دیار بکەن. بۆ نموونە، سەرۆکی هەرێم، سەرۆک وەزیران، پەرلەمانتاران، دادوەران و دەسەڵاتی دادوەری و کارگێڕیی. هەر یەک لەم لایەن و دامەزراوانە دەسەڵات و سەلاحیاتی دیارکراو و سنورداریان هەیە. لایە نە فەرمییەکان بەم شێوەی خووارەوە لە داڕێشتنی سیاسەتە گشتییەکاندا بەشدارن :

1 - یاساداڕێژەکان

یاساداڕێژەکان بریتین لە پەرلەمانتار یاخود ئە نجوومەنی یاسادانانی هەر وڵات یان ویلایەتیک و هەرێمێک. هەندێجار ئەنجوومەنی پارێزگاکانیش دەکرێت بخرێنە چوارچێوەی دەسەڵاتی یاسادانانەوە. ئەمانە ئەو پرسانەی کە بۆ کۆمەڵگا یاخود بۆ چینێکی کۆمەڵایەتی گرنگن دەخەنە بەر باس و دواتر وەک یاسایەک دەریدەکەن. دەرچوونی بڕیار واتە یاسا داڕێشتن و خەسڵەتی ئیلزامی وەردەگرێت و دەبێ حکومەت و گشت تاکەکانی کۆمەڵگا پێوە پابەند بن. هەر یاسایەک کە دەردەچێت دەبێ جێبەجێ بکرێت. جێبەجێکردنی یاساکان هەم پابەندە بە باڵا دەستی و بەهێزی دەسەڵاتی یاسادانان، هەمیش بە ویست وهێزی دەسەڵات و لایەنە پەیوەندیدارەکان لە جێبەجێکردنی یاساکان. کەواتە سیستەمی سیاسی چ جۆرە سیستەمێکە کار لە چۆنیەتی دەرکردنی یاساکان و جێبەجێکردنی یاساکان دەکات.

2 - جێبەجێکارەکان:

ئەمانەش ئەو کەسانەن کە بە نازناوی جیاواز لە دامەزراوە حکومییەکاندا کار دەکەن، وەک سەرۆک، سەرۆک وەزیر، وەزیر و راوێژکارەکان کە هەم یاساکانی پەرلەمان جێبەجێ دەکەن و هەمیش خۆیان بڕیار دادەڕێژن و جێبەجێیا ن دەکەن. دەسەڵاتی سەرۆک لە وڵاتێک بۆ وڵاتێکیتر جیاوازە. لە وڵاتێکی وەک ئێران ئەگەرچی سەرۆک وەزیران هەیە، بەڵام دەسەلاتی رێبەری شۆڕش بەرفراوانترن. لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا سەرۆک دەسەڵاتی بەرفراوانی هەیە . لە وڵاتێکی وەک عێراق دەسەڵاتەکانی سەرۆک کۆمار، دەسەڵاتی تەشریفاتین و سەرۆک وەزیران دەسەلاتی راستەقینەی هەیە .

3 - دامەزراوە کارگێڕییەکان:

ئەمانەش دامەزراوە بیرۆکراتیکەکانی حکومەتن کە بە پلەی یەکەم کاریان جێبەجێکردنی سیاسەتە گشتییەکانە. ئەم دامەزراوانەش توانای دەرکردنی بڕیاریان هەیە و بڕیارەکانی سەرووی خۆشیان جێبەجێ دەکەن. بۆ نموونە کاتێک کە وەزارەتی خوێندنی باڵا بڕیار دەدات کە قوتابیان بە شێوازی زانکۆ لاین وەرگرن، ئەگەرچی ئەم بڕیارە، بڕیارێ حکومییە ، بەڵام دەکرێت تەنیا لە لایە ن وەزارەتی خوێندنی باڵاوە دەربکرێت و جێبەجێ بکرێت، بە بێ ئەوەی کە پێویستی بە یاسایەکی پەرلەمان یاخود دانیشتنی ئەنجوومەنی وەزیرانی هەبێت . زۆرجار دامەزراوەکانی یاسادانان و حکومەت تەنیا بڕیار و یاساکان دەردەکەن، بەڵام چونکە دامەزراوە کارگێڕییەکان خاوەن پسپۆڕیی و لێهاتووین، خۆیان هەڵدەستن بە گرتنەبەری ئەو میکانیزمانەی کە بۆ جێبەجێکردنی بڕیار و یاساکان پێویستە.

4 - دادگاکان:

ئەمانەش ئەو دامەزراوانەن کە یاساکانی تایبەت بە چارەسەرکردنی کێشە سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئابورییەکان دەردەکەن. دادوەر لە رێگای بەکارهێنانی دەسەڵاتی لە لێکدانەوە و شرۆڤەکانی بڕیار و یاساکاندا رۆڵیکی گرنگ لە یەکلاکردنەوەی سیاسەتە گشتییەکانی وڵاتدا دەگێڕێت. بۆنموونە لە پرسی درێژکردنەوەی ماوەی سەرۆکایەتی هەرێم لە ساڵی ٢٠١٥ ، کە لایەنە سیاسییەکان ناکۆکبوون لەسەر مانەوە یان نەمانەوەی سەرۆکی هەرێمی کوردستان، ئەنجوومەنی شورای هەرێمی کوردستان فەرمانی بە مانەوەی سەرۆکی هەرێم بۆ دوو ساڵی دەرکرد و فەرمانەکەش سیفەتی ئیلزامی هەبوو. دادوەر و دادگاکان لە لێکدانەوەی یاسا و بڕیارەکانی حکومە ت رۆڵی سەرەکی لە ئاراستەکردنی سیاسەتی گشتیدا دەگێڕن بەوەی کە ئایا :

یەکەم: ئایا سیا سەتە گشتییەکان لەگەڵ دەستوری وڵاتدا دەگونجێن یان نا ؟

دووەم: ناوبژیوانی کردن لە نێوان دەسەڵاتی یاسادانان و جێبەجێکار، ئەگەر هاتوو ناکۆکیەک لەسەر یاسایەک روویدا.

سێیەم: دڵنیابوون لە جێبەجێکردنی بڕیارە شەرعییەکان.

چوارەم: هەڵسەنگاندنی داڕێشتنی سیاسەتی گشتی. بۆ نموونە بوونی داواکاری گشتی، ئاماژەیەکە بە گرنگی رۆڵی دادگا لە یەکلاکردنەوەی چۆنیەتی جێبەجێکردنی یاساکان کە خودی ئەم یاسانە بریتین لە سیاسەتی گشتی وڵات.

دووەم: دا ڕێژەرە نافەرمییەکانی سیاسەتی گشتی

ئەم دەستەیە بەهۆی ئەو هێزەی کە لە ناو کۆمەڵگادا هەیانە گوشار دەخەنە سەر لایەنە فەرمییەکان بە تایبەتیش بۆسەر حکومەت تا سیاسەتێک دابڕێژێت کە لە میانەیدا بەرژەوەندییەکانیان پارێزراو بێت. ئەگەرچی ئەم دەستەیە خاوەن دەسەڵاتی فەرمی نین و لایەنی فەرمیش نین لە داڕێشتنی سیاسەتی گشتیدا، بەڵام دەتوانن تا رادەیەکی زۆر ئاراستەی سیاسەتی گشتی دیار بکەن. ئەم دەستە و لایەنە نافەرمیانە بریتین لە :

1- **گروپە خاوەن بەرژەوەندییەکان و گروپەکانی گوشار:**

ئەم گروپانە دەتوانن بە راشکاوی و بە ناراشکاوی بە راستەوخۆ و ناراستەوخۆ، لە ڕێگەی ئەو ئامرازانەی کە لەبەردەستیاندایە ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی و گوشاری سیاسی لەسەر حکومەت و لایەنە فەرمییەکانی داڕێشتنی سیاسەتی گشتیدا دروست بکەن تا ئامانجەکانیان دەستەبەر بکەن . ئەم گروپانە دەتوانن ڕێگر بن لە دەرکردنی بڕیارێک یاخود گوشار دروست بکەن بۆ دەرکردنی بڕیارێک. ئەم گرووپانە دوو جۆرن :

یەکەم: بەرژەوەندیخوازە مادییەکان: ئەمانەش هەوڵ دەدەن کە دەستکەوتی مادی نوێ دەستەبەر بکەن یاخود پارێزگاری لە دەستکەوتە مادییە کۆنەکانیان بکەن. بۆ نموونە ژووری بازرگانان، ڕێکخراوە پیشەییەکان، سەندیکای کیمیاناسان ، سەندیکای ئەندازیاران.

دووەم: بەرژەوەندیخوازە مەعنەوییەکان: ئەمانە زۆرتر گرنگی بە لایەنی کلتوری و پاراستنی داب و نەریت و هێنانەدی کلتورێکی نوێ دەدەن و هەولی بەرگریکردن لە بنەما ئەخلاقییەکانی کۆمەڵگا و مرۆڤایەتی دەدەن. بۆ نموونە، ئەنجوومەنی دایکان و باوکان لە قوتابخانەکان، مزگەوتەکان، ڕێکخراوەکانی ژینگە پارێزی، ڕێکخراوەکانی پاراستنی مافی ئاژەل، گروپەکانی پەرتووک خویندنەوە . رۆلی گروپە بەرژەوەندیخوازەکان لە داڕێشتنی سیاسەتی گشتیدا بەم جۆرەی خوارەوەیە :

- گر وپە بەرژەوەندیخوازەکان لەبارەی چەند پرسێک زۆر شارەزان و هەوڵ دەدەن، داواکارییەکانیان لەسەر چەند پرسیکی گرنگ بۆ داڕێژەرانی سیاسەتی گشتی بەرز بکەنەوە. بۆ نموونە شارەزایانی بواری ئاو حکومەت لە مەترسییەکانی وشکە ساڵی و ئەگەری سەرهەڵدانی ، وشکەساڵی ئاگادار دەکەنەوە پێشنیارەکان بۆ ڕووبەروو بوونەوە و چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە دەخەنەڕوو، حکومەت خوێندنەوە بۆ پێشنیارەکان دەکات و وەک سیاسەتێکی گشتی دایدەرێژێتەوە. - زۆرجا ر گروپە بەرژەوەندیخوازەکان زانیاری تەکنیکی و پیشەیی دەخەنەبەردەم داڕێژەرانی سیاسەتی گشتی. بۆ نموونە لە بواری نەوتدا، راوێژکاران ئە و سەرنجە دەخەنە بەردەم حکومەت کە جیولۆجیای هەرێمی کوردستان لەگەڵ ناوچە دەشتاییەکانی وڵاتانیتر جیاوازە، بۆیە دەرهێنانی نەوت لە ئاستێکی قووڵتری زەویدایە، ئەمەش وا دەکات کە تێچوونی دەرهێنانی نەوت لە هەرێمی کوردستان بە بەراورد لەگەڵ وڵاتانی عەرەبی زۆرتر بێت. کەچی لە بازاری جیهانیدا بە هەمان نرخی جیهانی بفرۆشرێتەوە . - زۆرجار خودی حکومەت بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتێک پەنا دەباتە بەر گروپەکانی گوشار، دەکرێت ئەم گروپە گوشارانە بەرچاو بن. بۆ نموونە، داواکردن لە پیاوانی ئایینی کە لە گوتاری رۆژی هەینی باس لە پێکەوە ژیان بکەن . لە راستیدا رۆڵی گروپی گوشار لە داڕێشتنی سیاسەتی گشتیدا، بەندە بە کراوەیی

و داخراوەیی کۆمەڵگا، رادەی چالاکبوونی و ئالۆزبوونی کۆمەڵگا و سەختی دەستەبەرکردنی بەرژەوەندییەکان و جۆری ململانێی سیاسی-کۆمەڵایەتی- ئابورییەی کە لە کۆمەڵگادا هەیە .

-2پارتە سیاسییەکان:

گرنگترین رێکخراوی کۆمەڵایەتی-سیاسی ناو کۆمەڵگادا بریتین لە پارتە سیاسییەکان، پارتە سیاسییەکان کۆمەڵێک ئەرکیان هەیە کە لە میانەی بەجێگەیاندنی ئەم ئەرکانە کاریگەریی لەسەر چۆنیەتی دارێشتنی سیاسەتی گشتیدا دروست دەکەن. ئەم ئەرکانەش بریتین لە : -

- کۆکردنەوەی بەرژەوەندییەکان: واتە پارتی سیاسی بە رژەوەندی چین و توێژە جوراوجۆرەکانی کۆمەڵگا کۆدەکاتە وە و وەک داوکارییەک دەخاتە بەردەم حکومەت. بە واتایەکیتر پارتی سیاسی وەک پردی پەیوەندی لە نێوان حکومەت و کۆمەڵگادا کار دەکا ت.

- گواستنەوەی سیاسەتەکانی حکومەت بۆ کۆمەڵگا و کۆ کردنەوەی زانیاری لەسەر بیروبۆچوونی خەڵک سەبارەت بە سیاسەتەکانی حکومەت .

لە راستیدا کاتێک کە باس لە رۆڵی پارتە سیاسییەکان دەکەین، مەبەست ئەو کۆمەڵگایانەن کە تێدا زۆرتر لە یەک پارتی سیاسی بونی هەیە و ململانێ و هەڵبژاردنەکان بە ئازادانە و رێکو پێکی ئەنجام دەدرێت .

3- هاوڵاتی:

هاوڵاتیان چ وەک تاک چ لە رێگەی ئەندام بوون لە رێکخراوەکانی کۆمەلگای مەدەنی و بەشدار بوون لە کۆر و کۆبوونەوەکاندا ، کاریگەری لەسەر دارێشتنی سیاسەتی گشتیدا دروست دەکات. ، بۆ نموونە زۆرجار سیاسەتە ئابورییەکان لە لایەن ئابووریناسێکەوە پێشنیاز دەکرێت. یاخود دەکرێت سیاسەتی نەهێشتنی هەژاری و برسێتی لە لایەن کەسێکەوە پێشنیاز بکرێت. ئەگەرچی زۆرجار ڕەچاوەی رۆڵی هاوڵاتی لە دارێشتنی سیاسەتی گشتیدا ناکرێت، بەڵام ئەمەش بەو مانایە نییە کە بە تەواوەتی رووڵی هاوڵاتی پشتگوێ د ەخرێت. بۆ نموونە بەشداریکردن یاخود نەکردنی هاوڵاتیان لە بابەتی گشتپرسی بۆ سەربەخۆیی هەرێمی کوردستان کە لە ٢٥-٩-٢٠١٧ بەڕێوەچوو، وەرگرتنی رای هاوڵاتیان بوو لەسەر داهاتووی هەرێمی کوردستان.

مۆدێلی نوخبە

ئەم تیۆرییە لە دژی تیۆری ململانێی کارول مارکس سەریهەڵدا. بە پێی ئەم مۆدێلە سیاسەت بارودۆخ و ئەولەویاتی کۆمەڵگا دیاریدەکات و سیاسەت لەسەرووی گشت ئەولەوییەتەکانیترەوە دێت؛ چونکە مرۆڤەکان هەر لە یەکەم چرکەساتی لە دایکبوونیان لێک جیاوازن، ئەم جیاوازیەش شتێکی سروشتییە، هەر بۆیەش هەندێ کەس دەسەڵات دەگرنە دەست و دەبنە فەرمانڕەوا، ئەوانیتریش دەبن ژێر دەست. بە پێی ئەم مۆدێلە سیاسەتی گشتی بە گوێرەی ویستی خەڵک و دابینکردنی داواکارییەکانی خەڵک دانانرێژرێت بەڵکو بۆ پاراستنی بەرژەوەندی نوخبەی دەسەڵاتدار دادەرێژرێت . لەم مۆدێلەدا خەڵک زانیاری تەواویان لەسەر پرسە سیاسییەکان نییە، هەر بۆیەش نوخبە بیروبۆچوونی ئەوان سەبارەت بە سیاسەتە گشتییەکان ئاراستە دەکەن و خەڵکیش کاریگەری کەمی بەسەر نوخبەوە هەیە، بەڵام نوخبە کاریگەری زۆرتری بەسەر خەڵکدا هەیە.

نوخبەی سیاسی رای گشتی بە جۆرێک جۆش دەدات کە بتوانێت لە رێگەیەوە بەرژەوەندییەکانی خۆی دابین بکات. کەواتە بە پێی ئەم مۆدێلە سیاسەت لە خوارەوە بۆ سەرەوە دانارێژرێت بەڵکو لە سەرەوە بۆ خوارەوە دادەرێژرێت. هەر سیاسەتێکیش کە دادەرێژرێت رەنگدانەوەی بەرژەوەندی و بەهای نوخبەی دەسەڵاتدارە نەک بەرژەوەندی چینە جۆراوجۆرەکانی کۆمەڵگا * .تایبە تمەندییەکانی مۆدێلی نوخبە بەم شێوەیە:

1 - ئەم مۆدێلە کۆمەڵگا بەسەر دوو چیندا دابەش دەکات :چینی یەکەم، چینێکی لە رووی ژمارەوە کەمن، بەڵام خاوەن رێکخستنی بەهێزن و ئامرازی مادی و دەستڕۆیی کۆمەڵایەتیان هەیە و بڕیارە سیاسییەکان دادەرێژن .چینی دووەم: لە رووی ژمارەوە بەرفراوانن، بەاڵم لە رووی رێکخستنەوە بێهێزن و دەسەڵاتیان بەدەستەوە نییە.
2 - نوخبە بەها و ئایدیۆلۆژیای کۆمەڵگا دەستنیشان دەکات و جەماوەر جێبەجێی دەکات.
3 - ژمارەیەک لە ئەندامانی چینی جەماوەر دەتوانێت بچێتە ناو چینی نوخبەدا و دەسەڵات بگرێتە دەست، بەڵام ئەم چوونە ناوەیە زۆر لەسەرخۆیە تا هیچ هەڕەشەیەک بۆ سەر سیستەمی سیاسی دروست نەکات.
4 - تەنیا ئەو کەسانە دەتوانن بچنە ناو چینی نوخبەدا کە دان بە بەها و ئایدیۆلۆژیای نوخبەدا بنێن.
5 - ئەو گۆڕانکارییەکانی کە بەسەر سیاسەتە گشتییەکاندا دێن، گۆڕانی لەسەرخۆن نەک ریشەیی .

***کاریگەری مۆدێلی نوخبەکان لەسەر سیاسەتی گشتی –**

بە پێی مۆدێلی نوخبەگەرایی جەماوەر هیچ کاریگەریەک لەسەر داڕێشتنی سیاسەتی گشتیدا دروست ناکەن، بەڵکو سیاسەتی گشتی بە پێی گۆڕانی بۆچوونی نوخبە لەهەمبەر بەرژەوەندی و بەهاکانی خۆیان و کۆمەڵگادا، گۆڕانی بەسەردا دێت - .چونکە نوخبە پارێزگاری لە بارودۆخی بەرقەرار دەکات بۆیە گۆڕانی سیاسەتی گشتی گۆڕانێکی لەسەرخۆیە نەک بە شێوەی شۆڕشگێڕانە بێت. بە پێی ئەم مۆدێلە سیاسەتی گشتی بە بەردەوامی هەموار دەکریتەوە بەڵام بە کەمی گۆڕانی بەسەردا دێت. گۆڕان کاتێک رووو دەدات کە هەڕەشە لەسەر دەسەڵاتی نوخبەی سیاسی بێتەکایەوە و نوخبە بۆ پارێزگاری لە مانەوەی خۆیان کۆمەڵێک گۆڕانکاری ئەنجام دەدات - .مۆدێلی نوخبە دژی خۆشگوزەرانی جەماوەر نییە، بەڵکو لەو بڕوایەدایە کە بەرپرسیارێتی دابینکردنی خۆشگوزەرانی بۆ جەماوەر لە ئەستۆی نوخبەی دەسەڵاتدار دایە نەک لە ئەستۆی خودی جەماوەر، چونکە هەر وەک ئاماژەمان پێدا جەماوەر زانیاری کەمی لەسەر سیاسەت هەیە - .بە پێی مۆدێلی نوخبەگەرایی، جەماوەر بە نائاگا و زوو هەڵچوو (منفعل) هەژمار دەکات. هەر بۆیەش نوخبە زۆر بە ئاسانی دەتوانێت کاریگەری لەسەر هەست و سۆزی نوخبە دروست بکات .هەڵمەتەکانی هەڵبژاردن و رکابەرێتی حزبی، پرۆسەیەکن بۆ کاریگەری نواندنە سەر جەماوەر لە پێناو مانەوەی نوخبە لەسەر دەسەڵاتی سیاسی .
نوخبە فەرمانبەران جەماوەر *

چارت رایت میلز و مۆدێلی نوخبە

بە پێی بۆچوونی میلز، چینی بۆرژوازی سەرمایەدار کە لەسەری نۆزدەیەمدا، وەک چینی باڵا دەست دەسەڵاتی بەدەستەوە بوو، پێگەی خۆی بۆ بەڕێوەبەران و تەکنۆکراتەکان بەخشی .ئاڵۆزی کۆمەڵگاکانی ئەمڕۆیی و سەرهەڵدانی تەکنۆلۆژیای پێشکەوتوو، پێویستی بەو پسپۆرانە هەیە کە بتوانن دامەزراوەکان بەڕێوە ببەن و هەماهەنگی لە نێوان بەرهەمهێنان و کەرتی خزمەتگوزاریی و چالاکییە نەتەوایەتییەکاندا

دروست بکەن. توانای ئەم بەڕێوەبەرانە هەڵقوڵاوی ئەو زانستەیە کە هەیانە. هەر بۆیەش بەرەبەرە کۆمەڵگا بەرەو تەکنۆکراسی هەنگاو دەنێت و شۆڕشەکانی داهاتوش شۆڕشی کرێکاری نابن، بەڵکو شۆڕش لە چۆنیەی بەڕێوەبردنی کۆمەڵگادایە. هەر بۆیەش چینی نویێ نوخبە لەو کەسانە پێکدێت کە لە گۆڕەپانی سیاسەت، پیشەسازیی و سوپادا کار دەکەن. بەم جۆرەش کاروباری بەڕێوەبردنی کۆمەڵگا لە نێوان سیاسەتمەدار، تەکنۆکرات و سوپاسالارەکاندا دابەش دەبێت و هەر یەک لەم سێ کۆچکەیە هەوڵ دەدەن پانتای دەسەڵاتیان بەرفراوان بکەن. لە گشت حاڵەتەکدا ئەم سێ تاقمە نوخبەیە شوێنی چینی کۆنی نوخبە دەگرنەوە، بەڵام هەمان ڕۆڵی نوخبەی کۆن دەگێڕن و کۆمەڵگا بەسەر دوو چینێ نوخبە و جەماوەردا دابەش دەبێت:

مۆدێلی دامەزراوەیی

لەم مۆدێلەدا دامەزراوە فەرمییەکانی حکومەت سیاسەتە گشتییەکان دادەڕێژن. ئەم دامەزراوانە بریتین لە دەسەڵاتی یاسادانان، جێبەجێکردن، دادوەری، ئەنجوومەنی پارێزگا و شارەکان. بە پێی ئەم مۆدێلە سیاسەتێک نابێتە سیاسەتی گشتی ئەگەر لە لایەن ئەم دامەزراوە حکومی یەکانەوە تەبەنی نەکرێت و جێبەجی نەکرێت . ئەمەش بەو هۆیەوە کە دامەزراوە حکومییەکان سێ خەسڵەتی تایبەتیان هەیە کە لە دامەزراوەکانیتردا، دەکرێت بە بەرفراوانی، بوونی نییە :یەکەم: شەرعیەت واتە حکومەت شەرعیەت بە سیاسەتە گشتییەکان دەبەخشێت. هەر سیاسەتێک پشتیوانی یاسایی هەیە و دەبێ هاوڵاتیان پابەندی سیاسەتەکە بن. خەسڵەتی یاسای بوونیش خەسڵەتێکە تەنیا حکومەت دەتوانێت بە سیاسەتە گشتییەکان ببەخشێت. هاوڵاتیان دەتوانن سیاسەتی ڕێکخراوە کۆمەڵآیەتی-سیاسییەکانی وەک مزگەوت، کەنیسە، ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی بە گرنگ و ناچاریکەر هەژمار نەکەن، بەڵام سیاسەتەکانی حکومەت خەسڵەتی ئیلتیزامی- یاسایان هەیە.

یەکەم: شەرعیەت

واتە حکومەت شەرعیەت بە سیاسەتە گشتییەکان دەبەخشێت. هەر سیاسەتێک پشتیوانی یاسایی هەیە و دەبێ هاوڵاتیان پابەندی سیاسەتەکە بن. خەسڵەتی یاسای بوونیش خەسڵەتێکە تەنیا حکومەت دەتوانێت بە سیاسەتە گشتییەکان ببەخشێت. هاوڵاتیان دەتوانن سیاسەتی ڕێکخراوە کۆمەڵاتی-سیاسییەکانی وەک مزگەوت، کەنیسە، ڕێکخراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی بە گرنگ و ناچاریکەر هەژمار نەکەن، بەڵام سیاسەتەکانی حکومەت خەسڵەتی ئیلتیزامی- یاسایان هەیە.

دووەم: گشتگیربوونی سیاسەتی گشتی (الشمولية):-

سیاسەتی گشتی سیاسەتێکە کەبەسەر گشت ئەندامانی کۆمەڵگادا بە یەکسانی جێبەجێ دەکرێت (کۆمەڵێک سیاسەت تەنیا بەسەر توێژێکی دیارکراوی کۆمەڵگادا جێبەجێ دەکرێت)، بەڵام سیاسەتی ڕێکخراوە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان تەنیا بەسەر توێژێکی دیاریکراودا جێبەجێ دەکرێت.

سێیەم: سەپاندن وناچارکردن

حکومەت دەتوانێت ئەو کەسانەی کە پابەندی سیاسەتە گشتییەکان نەبن، سزا بدات. چونکە تەنیا حکومەتە کە ئامرازی سزادانی لەبەر دەستدایە. دەکرێت ڕێکخراوەکانیتریش ئامرازی سزادانیان هەبێت؛ بۆ نموونە دەرکردنی ئەندامێک لە ڕێکخراوێکدا. بەڵام ئەم جۆرە سزادانە جیاوازە لە سزادانی حکومەت. بۆ نموونە، حکومەت ناتوانێت هاوڵاتی لە وڵاتی خۆی دەربکات بەڵام دەتوانێ بەندی بکات، کەچی ڕێکخراوەکانیتر ناتوانن ئەندامەکانیان بەند بکەن. لە لایەکیترەوە، گشت هاوڵاتیان پابەندی ئەم دەسەڵاتە ناچارکەرەی حکومەتن .کەواتە پەیوەندی نێوان سیاسەتی گشتی و دامەزراوە حکومییەکان پەیوەندییەکی زۆر نزیکە .چونکە کاتێک سیاسەتێک دەبێتە سیاسەتی گشتی کە لە لایەن دامەزراوەکانی حکومەتەوە پەسەند بکرێت، بچێتە بواری جێبەجێکردن و چەندین دامەزراوەی حکومی سیاسەتەکە جێبەجێ بکەن .

مۆدێلی دامەزراوەیی کاریگەری گرنگی لەسەر سیاسەتی گشتیدا هەیە؛ چونکە لە ڕێگەی ئەم مۆدێلەوە دەکرێت کۆمەڵێک پرسیار بوروژێنرێت وەک ئەوەی کە ئایا سیستەمی حکومەتی فیدرالی باشترە یاخود حکومەتی ساکاری ناوەندی؟ چۆن دابەشکردنی دەسەڵاتەکان لە نێوان دامەزراوە نیشتیمانی و مەحەلییەکاندا دەتوانن کارایی سیاسەتی گشتی بەرز بکەنەوە؟ بە واتایەکیتر پەیوەندی لە نێوانستراکتۆر و کارکردی سیستەمی سیاسی چییە؟

مۆدێلی پرۆسە (داڕشتنی سیاسەت وەک چالاکیەکی سیاسی):-

ڕەفتاری سیاسی و چالاکی گروپە بەرژەوەندیخوازەکان، پارتە سیاسییەکان، بیرۆکراتەکان، دادوەر و سەرۆک کۆمارەکان لە دوای جەنگی دووەمی جیهانییەوە بابەتی سەرەکی زانستی سیاسەت بووە. هەر یەک لە زانایانی سیاسەتی گشتی بۆچوونێکی تایبەتیان سەبارەت بە قۆناغە جیاوازەکانی داڕشتنی سیاسەتی گشتیدا هەیە. بە پێی ئەم بۆچوونە لە سیاسەتی گشتیدا پێویستە تەرکیز بخرێتە سەر قۆناغەکانی داڕشتنی سیاسەتی گشتی. لێرە بە کورتی ئاماژە بەم شێواز دەکەین .

دەستنیشانکردنی کێشە: واتە ئەو کێشانە دیاری دەکرێن کە ڕای گشتی گرنگی پێ دەدات و داوادەکرێت حکومەت چارەسەریان بکات.

ئەجندای سیاسەتی گشتی: بڕیاردان لەبارەی ئەوەی کە چ کێشەیەک ئەولەویەتی پێبدرێت و بڕیاری لەسەر بدرێت و ببێتە سیاسەتی گشتی .

دیارکردنی ئامانجەکان: داڕشتنی سیاسەتێک بۆ چارسەرکردنی کێشەکان .

دەستەبەرکردنی مەشروعییەت: واتە دەستەبەرکردنی پشتیوانی و ڕەزامەندی جەماوەری تا سیاسەتەکە بە یاسایی بکرێت.

جێبەجێکردنی سیاسەتی گشتی: دیاریکردنی لایەنە کارگێڕییەکانی بەرپرس لە جێبەجێکردنی سیاسەتەکە، دیارکردنی بڕی تێچوون و میکانیزمەکان.

هەڵسەنگاندن: بەدواداچوون بۆ قۆناغەکانی جێبەجێکردن، هەڵسەنگاندنی کاریگەرییەکانی سیاسەتی گشتی لەسەر گروپە بە ئامانجگیراوەکان، خستنەڕووی پێشنیارەکان و گۆڕانکارییەکان.

بەکورتی بە پێی ئەم مۆدێلە سیاسەت بریتیە لە پرۆسەیەک کە تێیدا قۆناغە جیاوازەکانی دارشتنی سیاسەت دەبێ دەستنیشان بکرێن. زۆرجار ئەو میکانیزم و پرۆسەیەیەی کە حکومەت بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتیک دەگرێتە بەر دەتوانێ کاریگەری لەسەر ناوڕۆکی خودی سیاسەتەکە دروست بکات.

هەڵسەنگاندنی سیاسەتی گشتی (تقييم السياسة العامة):-

هەڵسەنگاندنی سیاسەتی گشتی ، واتە زانینی دەرەنجامەکانی سیاسەتی گشتی. بە واتایەکیتر، هەڵسەنگاندنی سیاسەتی گشتی بریتییە لە زانینی کاریگەرییە گشتییەکانی پرۆگرامێکی نەتەوەیی لە بەدیهێنانی ئامانجەکانی، یاخود زانینی کاریگەرییە ڕێژەییەکانی یەک یان چەند پرۆگرامێک لە دەستەبەرکردنی ئامانجە هاوبەشەکان. مەبەستی سەرەکی لە هەڵسەنگاندنی سیاسەتی گشتی بریتییە لە وەڵامدانەوەی حکومەت و بەرپرسیارێتی حکومەت لە بەرامبەر هاوڵاتیان. پرسیاری سەرەکی لە هەڵسەنگاندنی سیاسەتی گشتیدا بریتییە لەوەی کە ئەو ئامانجانەی کە دەستەبەر کراون ئەو تێچوونە دێنیت کە بۆ سیاسەتەکە تەرخانکراوە. کەواتە لە هەڵسەنگاندنی سیاسەتی گشتیدا نە تەنیا سەرکەوتن لە جێبەجێکردنی سیاسەتەکە گرنگە، بەڵکو ڕادەی مەشروعیەتی خودی سیاسەتەکەش گرنگە.

خەسڵەتەکانی پرۆسەی هەڵسەنگاندن (خصائص عملية التقييم):-

- هەڵسەنگاندن پرۆسەیەکی سیستێماتیک و نەزمدارە، واتە چالاکیەکی بەرنامە بۆ دارێژراو و ئامانجدارە.
- هەڵسەنگاندن کۆکردنەوەی زانیارییەکانی پەیوەست بە پرسیارەکانی گرێدراو بە کۆمەڵگا بە گشتی و سیاسەت بە تایبەتییە .
- هەڵسەنگاندن پرۆسەی بەهێزکردنی زانستی سیاسەت دارشتن و بڕیار دەرکردنە.

هەندی لە پێناسەکانی هەڵسەنگاندنی سیاسەتی گشتی، هەڵسەنگاندنی ئامانجەکان بە پرۆگرامەکان و سیاسەتەکانەوە گرێ دەدەن. بەڵام زۆرجار ئێمە نازانین کە ئامانجەکان چین و هەروەها هەندێ سیاسەت لەبری بەدیهێنانی ئامانجەکان دەبنە هۆی وروژاندنی ململانێکان، هەربۆیەش لە هەڵسەنگاندنی سیاسەتە گشتییەکاندا لەبری تیشک خستنە سەر دەرەنجامەکان باشترە تیشک بخرێتە سەر کاریگەرییەکانی سیاسەتی گشتی.

کاریگەرییەکانی سیاسەتی گشتی بریتین لە گشت ئەو کاریگەرییانەی کە لەسەر دۆخی ڕاستەقینەی ژیانی کۆمەڵایەتیدا دروست دەبێت. ئەم کاریگەریانەش بریتین لە:-

- کاریگەری سیاسەتی گشتی لەسەر گروپ یان دۆخی بەئامانجگیراو.
- کاریگەری سیاسەتی گشتی لەسەر ئەو گروپ یان دۆخەی کە بە ئامانج نەگیراوە.واتە مەبەستی سیاسەتی گشتی ئەم گروپ و دۆخە نەبووە.
- کاریگەری سیاسەتی گشتی لەسەر داهاتوو و دۆخی ئێستا .
- تێچوونە ڕاستەوخۆییەکان. واتە ئەو سەرچاوانەی کە بۆ بەدیهێنانی سیاسەتە گشتییەکە تەرخانکراوە.

- تێچوونە ناڕاستەوخۆیەکان. واتە ئەو دەرفەت و پارەیەی کە ئەگەر بۆ ئەم سیاسەتە تەرخان نەکرابا دەکرا بۆ بۆ بەدیهێنانی ئامانجیتر تەرخانکرابا .

کەواتە لە هەڵسەنگاندنی سیاسەتی گشتیدا گشت سوود و تێچووەنەکانی ئیستا و داهاتوو دەبێ رەچاو بگیرێن .

***هەڵسەنگاندنی کاریگەرییەکان، لەبری هەڵسەنگاندنی دەرهاوێشتەکان (تقييم التاثيرات بدلا من تقييم المخرجات):-**

کاریگەری سیاسەتی گشتی (Policy Impact)هەمان دەرهاوێشتەی سیاسەتی گشتی نییە(Policy Output)، هەڵسەنگاندنی کاریگەری سیاسەتی گشتی، تەنیا سنوردار نییە بە پێواندنی چالاکییەکانی حکومەت. بۆ نموونە، حکومەت چەند دینار بۆ هەر قوتابیەک تەرخان دەکات، یاخود چەند بودجەی بۆ کەرتی تەندروستی تەرخان کردووە، یاخود مووچەی بۆ چەند هەزار خاوەن پێداویستی تایبەت تەرخانکردووە. ئەمانە بریتی نیین لە کاریگەرییەکانی سیاسەتی گشتی لەسەر ئەم گروپە بە ئامانجگیراوانە، بەڵکو ئەمانە بریتین لە چالاکی حکومەت، واتە ئەمانە بریتین لە دەرهاوێشتەکانی حکومەت. زۆرجار حکومەت داتا و زانیاری دەخاتەڕوو سەبارەت بەو چالاکیانەی کە ئەنجامیداوە، بۆ نموونە، چەند قوتابخانە یان خەستەخانەی کردۆتەوە یاخود چەند بەنداوی دروست کردووە، یان چەند پاسی دابین کردووە، یاخود چەند تاوانباری دەستبەسەر کردووە یان چەند قوتابی وەرگرتووە. گشت ئەم داتانە زانیاریی کەمیان سەبارەت بە رێژەی هەژاری، ئاست و رێژەی تاوان، یاخود دەستکەوتەکانی کەرتی پەروەردە و تەندروستیمان پێدەبەخشن. لە سیاسەتی گشتیدا بەم جۆرە خستنەڕووی داتانە دەگوترێت ''باقلە ژماردن"(Bean Counting)کاتێک کە سیاسەتێکی گشتی ڕوون دەکەینەوە یاخود وەسفی سیاستە گشتییەکە دەکەین، خستنەڕووی ژمارە و داتاکان گرینگە، بەڵام لە هەڵسەنگاندنی کاریگەری سیاسەتی گشتیدا (Assessing Policy Impact)دەبێ ئەو گۆڕانکاریانە هەڵبسەنگێندرێن کە لە دەرەنجامی چالاکییەکانی حکومەتدا بەدیهاتوونە.

***گروپە بە ئامانجگیراوەکان (Target Group)**

گروپە بە ئامانجگیراوەکان، ئەو بەشەی کۆمەڵگان کە سیاسەتێکی گشتی لە پێناویاندا دادەرێژێت و جێبەجی دەکرێت، بۆ نموونە، هاوڵاتیانی بێ خانوو. خاوەن پێداویستیە تایبەتیەکان، نەخۆشەکانی شێر پەنجە، یاخود کۆی گشتی کۆمەڵگا. بۆ ئەوەی کە سیاسەتێک بەسەر ئەم گروپانەدا جێبەجێ بکرێت، سەرەتا پێویستە گروپە بە ئامانجگیراوەکان، دەستنیشان بکرێن و دواتر ئەو سیاسەتەی کە پێویستە دابرێژرێت. بۆ نموونە، مەبەست لە سیاسەتەکە بریتییە لە باشترکردنی رەوشی جەستەی، ئابوری و کۆمەڵایەتی گروپە بە ئامانجگیراوەکە یاخود مەبەست گۆڕانکاریکردنە لە ئاستی رۆشنبیریی، رەفتار و ڕوانگەی گروپە بە ئامانجگیراوەکە. بۆ نموونە کاتێک کە سیاسەتێک دادەرێژرێت بۆ بەشداریی کردنی ئافرەت وەک هێزی کار لە کەرتی گشتی و تایبەتیدا، سەرەتا پێویستە سیاسەتێک دابڕێژرێت کە ڕوانگە و کولتوری گشتی کۆمەڵگا سەبارەت بە پرسی کارکردنی ئافرەت بگۆرێت. یاخود لەوانەیە داڕشتنی سیاسەتێک چەندین ئامانجی هەبێت کەواتە لەم کاتەدا ئەولەویات و کاریگەرییە جیاوازەکانی ئەم سیاسەتە چین .یاخود کاریگەرییە رەچاونەکراوەکانی سیاسەتەکە لەسەر ئەم گروپە چین .

- **گروپە بە ئامانج نەگیراوەکان (Not Target Groups)**

گشت سیاسەتێکی گشتی کاریگەری بەسەر چینە جۆراوجۆرەکانی کۆمەڵگادا دروست دەکات .دیاریکردنی گروپە بە ئامانج نەگیراوەکانی سیاسەتێک کارێکی سەختە. بۆ نموونە، کاریگەری سیاسەتی خۆشگوزەرانی بەسەر چینە ناهەژارەکانی کۆمەڵگادا چییە؟ واتە بەسەر بیرۆکراتە پلە باڵاکانی حکومەت، سیاسەتمەدارە لۆکالییەکان، فەرمانبەرانی کاری کۆمەڵایەتی، پزیشک و پەرستارەکان و گروپەکانیتری کۆمەڵگا؟ کەواتە زۆر جار کاریگەریی سیاسەتی گشتی بەسەر گروپە بە ئامانج نەگیراوەکاندا هەم بەرژەوەندی هەیە و هەمیش تێچوون. بۆ نموونە، کاتێک کە کەرتی پەروەردەی گشتی بە خۆڕایی دەکرێت، ئەگەر چی ئەم بە خۆڕایکردنە بۆ گشت چین و توێژەکانی کۆمەڵگادایە، بەڵام هاوکات، پەروەردەی بەخۆڕایی بۆ چینی دەوڵەمەندیش دابین دەکرێت کە ئەمەش تێچوونەکانی ئەم سیاسەتە زۆرتر دەکات.